

İnsanın 13.8 milyar yıllık kimyasal tarihi: Nereden geldik, nereye gidiyoruz?

Ali Polat

Windsor Üniversitesi, Ontario, Kanada

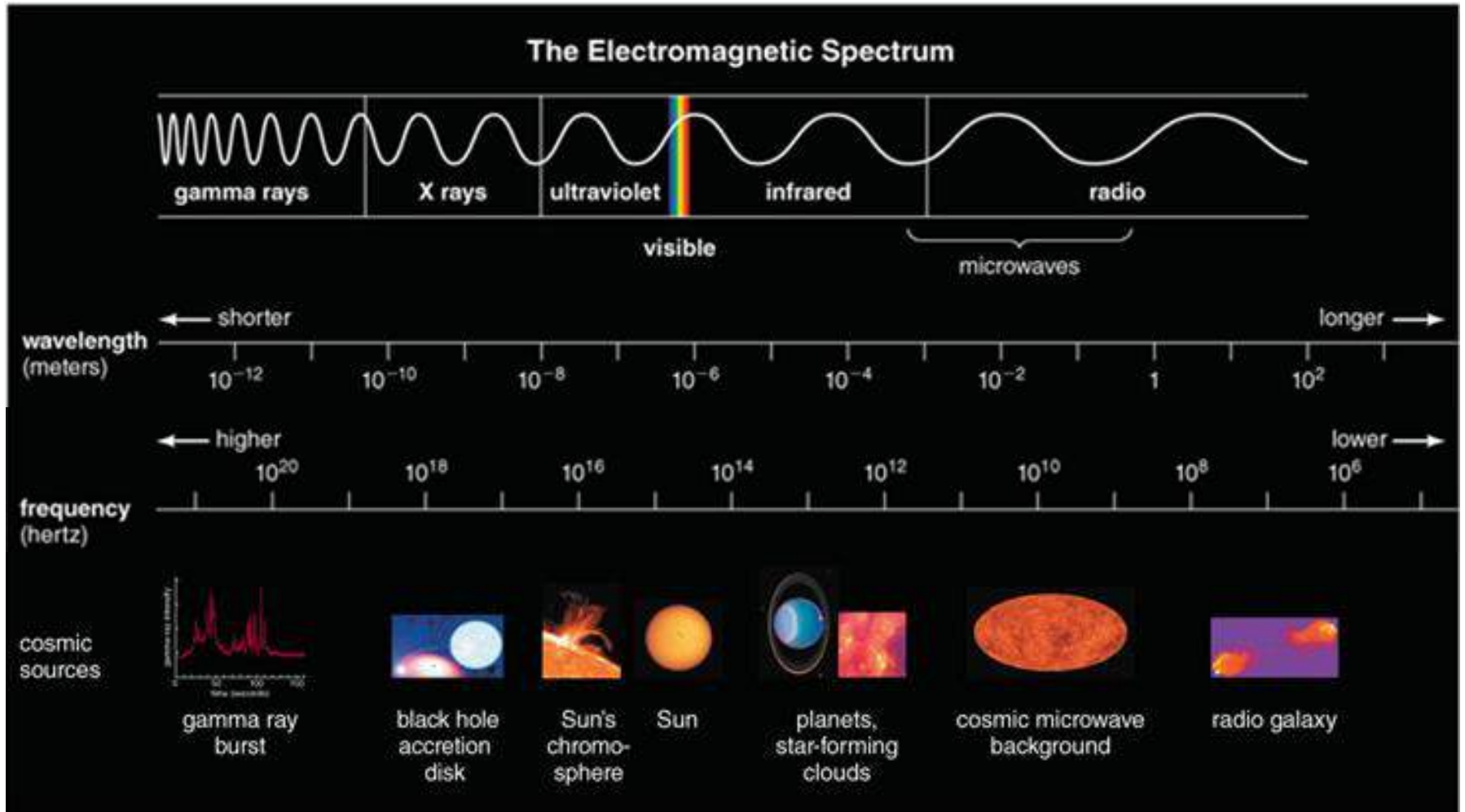
“Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, başarı için en gerçek yol gösterici bilimdir, fendir. Bilim ve fennin dışında yol gösterici aramak gaflettir, cahilliktir, doğru yoldan sapmaktır.”

Mustafa Kemal Atatürk

Bilimsel ve felsefi sorular

- Evren'i (doğayı) anlamak mümkün mü?
- Evren'de belli bir amaç var mıdır?
- Evren nasıl çalışıyor?
- İnsanlarla yıldızlar arasında bir bağlantı var mıdır?
- Evren'deki yerimiz nedir?
- Dünya nasıl ve ne zaman oluştu?
- Dünya niçin değişiyor?
- Yaşam nasıl ve ne zaman ortaya çıktı?
- Dünya'nın sonu nasıl olacak?
- Nereden geldik ve nereye gidiyoruz?

Evren'in dili: Elektro-manyetik (ışın) ve kütle çekim dalgaları

Periyodik tablo

Key

12	Atomic number
Mg	Element's symbol
Magnesium	Element's name
24.305	Atomic mass*

*Atomic masses are fractions because they represent a weighted average of atomic masses of different isotopes—in proportion to the abundance of each isotope on Earth.

1 H Hydrogen 1.00794																	2 He Helium 4.003
3 Li Lithium 6.941	4 Be Beryllium 9.01218																
11 Na Sodium 22.990	12 Mg Magnesium 24.305																
19 K Potassium 39.098	20 Ca Calcium 40.08	21 Sc Scandium 44.956	22 Ti Titanium 47.86	23 V Vanadium 50.94	24 Cr Chromium 51.996	25 Mn Manganese 54.938	26 Fe Iron 55.847	27 Co Cobalt 58.9332	28 Ni Nickel 58.69	29 Cu Copper 63.546	30 Zn Zinc 65.39	31 Ga Gallium 69.72	32 Ge Germanium 72.59	33 As Arsenic 74.922	34 Se Selenium 78.96	35 Br Bromine 79.904	36 Kr Krypton 83.80
37 Rb Rubidium 85.468	38 Sr Strontium 87.62	39 Y Yttrium 88.9059	40 Zr Zirconium 91.224	41 Nb Niobium 92.91	42 Mo Molybdenum 95.94	43 Tc Technetium (98)	44 Ru Ruthenium 101.07	45 Rh Rhodium 102.906	46 Pd Palladium 106.42	47 Ag Silver 107.868	48 Cd Cadmium 112.41	49 In Indium 114.82	50 Sn Tin 118.71	51 Sb Antimony 121.75	52 Te Tellurium 127.60	53 I Iodine 126.905	54 Xe Xenon 131.29
55 Cs Cesium 132.91	56 Ba Barium 137.34	72 Hf Hafnium 178.49	73 Ta Tantalum 180.95	74 W Tungsten 183.85	75 Re Rhenium 186.207	76 Os Osmium 190.2	77 Ir Iridium 192.22	78 Pt Platinum 195.08	79 Au Gold 196.967	80 Hg Mercury 200.59	81 Tl Thallium 204.383	82 Pb Lead 207.2	83 Bi Bismuth 208.98	84 Po Polonium (209)	85 At Astatine (210)	86 Rn Radon (222)	
87 Fr Francium (223)	88 Ra Radium 226.0254	104 Rf Rutherfordium (261)	105 Db Dubnium (262)	106 Sg Seaborgium (266)	107 Bh Bohrium (267)	108 Hs Hassium (277)	109 Mt Meitnerium (268)	110 Ds Darmstadtium (261)	111 Rg Roentgenium (272)	112 Cn Copernicium (285)	113 Uut Ununtrium (284)	114 Uuq Ununquadium (289)	115 Uup Ununpentium (288)	116 Uuh Ununhexium (292)	117 Uus Ununseptium (294)	118 Uuo Ununoctium (294)	

Lanthanide Series

57 La Lanthanum 138.906	58 Ce Cerium 140.12	59 Pr Praseodymium 140.908	60 Nd Neodymium 144.24	61 Pm Promethium (145)	62 Sm Samarium 150.36	63 Eu Europium 151.96	64 Gd Gadolinium 157.25	65 Tb Terbium 158.925	66 Dy Dysprosium 162.50	67 Ho Holmium 164.93	68 Er Erbium 167.26	69 Tm Thulium 168.934	70 Yb Ytterbium 173.04	71 Lu Lutetium 174.967

Actinide Series

89 Ac Actinium 227.028	90 Th Thorium 232.038	91 Pa Protactinium 231.036	92 U Uranium 238.029	93 Np Neptunium 237.048	94 Pu Plutonium (244)	95 Am Americium (243)	96 Cm Curium (247)	97 Bk Berkelium (247)	98 Cf Californium (251)	99 Es Einsteinium (252)	100 Fm Fermium (257)	101 Md Mendelevium (258)	102 No Nobelium (259)	103 Lr Lawrencium (260)

13.8 milyar yıl önceki “Büyük patlama” **%75 H** ve **%25 He** oluşturdu. Geriye kalan **92 elementin** hepsi sonradan yıldızların içinde oluşmuştur.

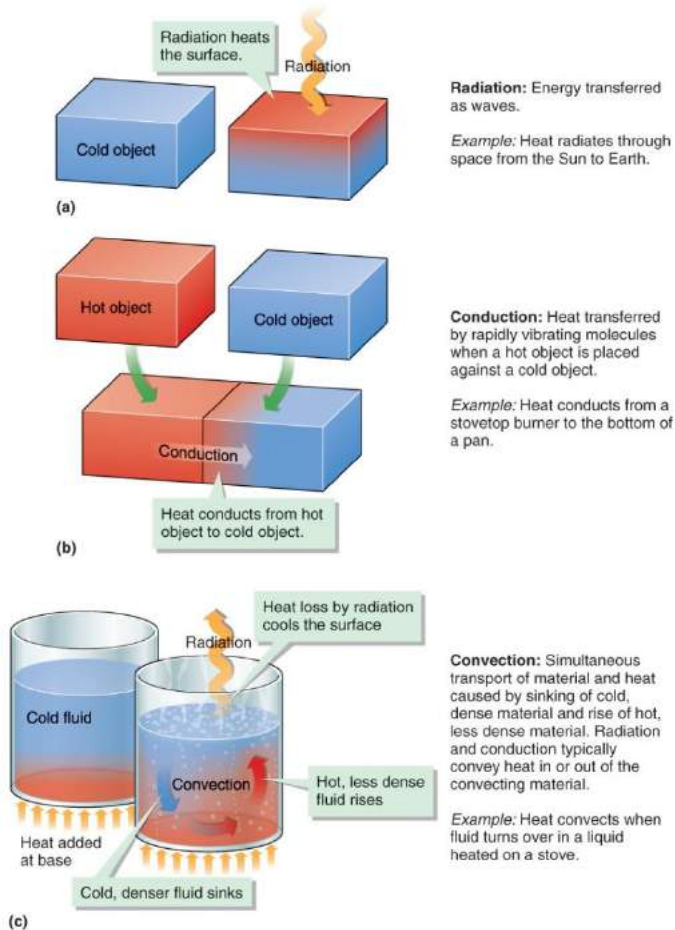
Tüm galaksiler ortak bir kimyaya, dolayısıyla **ortak bir kökene** sahiptiler.

Temel evrensel yasalar

Isı akımı

Sıcak $\longrightarrow$ soğuk

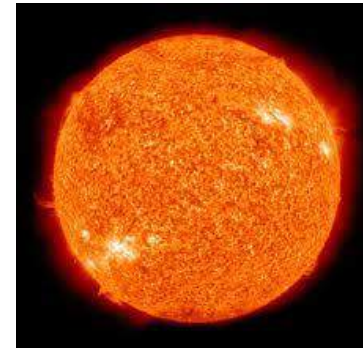

Entropi

Düzenli $\longrightarrow$ Düzensiz

Kullanılabilir enerji azalmaktadır

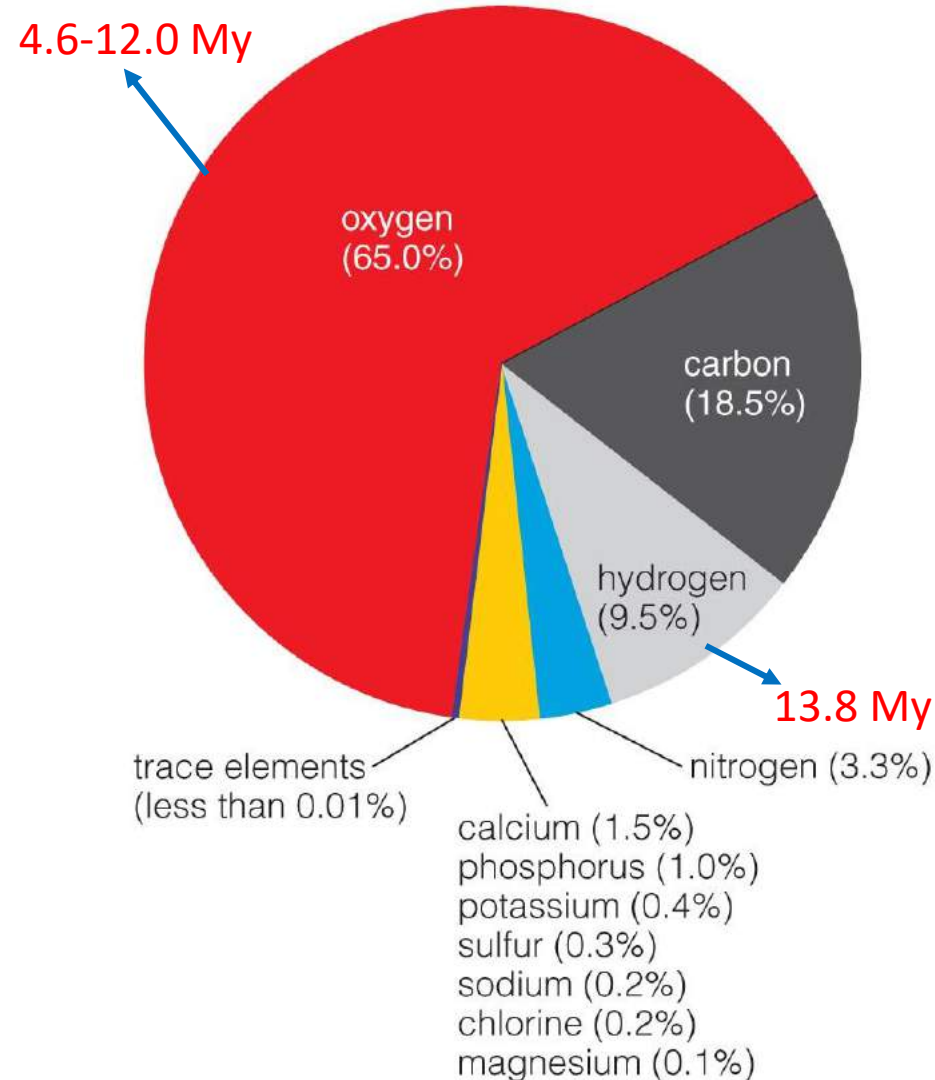

13.8 milyar yıl önce
= 10^{32} K

Bugün = 2.7 K

Yıldızlar ve bizim aramızdaki kimyasal bağlantı

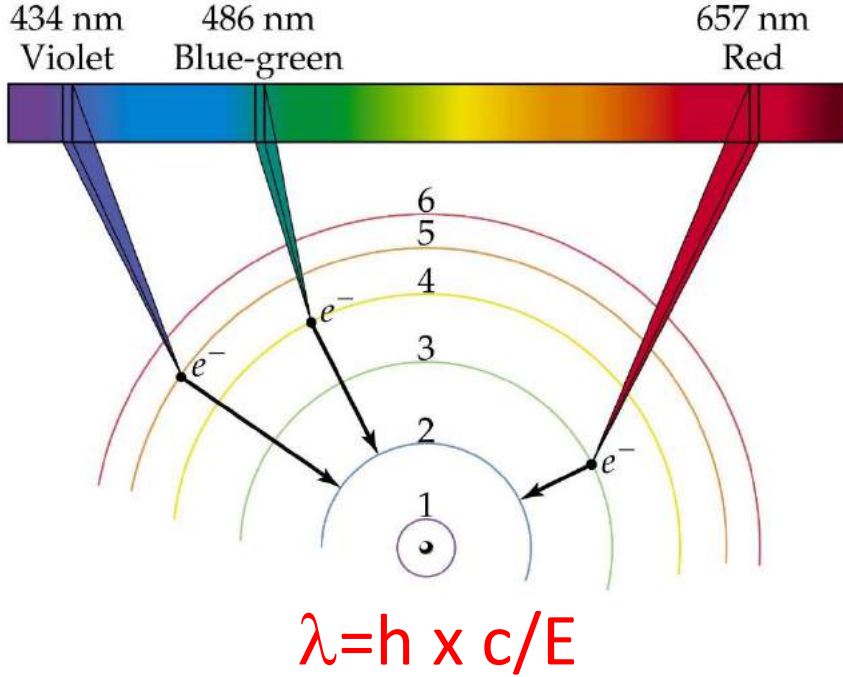
- Tüm canlılar ve bizler Dünya'nın bir parçasıyız ve aynı fiziksel ve kimyasal yasalarla yönetilmekteyiz.
- Bizler, gezegenler ve yıldızlar aynı kimyasal elementlerden oluşmaktayız. Sadece elementlerin oranları farklıdır.
- Evren'i anlamak, aynı zamanda insanı anlamak demektir.

© 2012 Pearson Education, Inc.

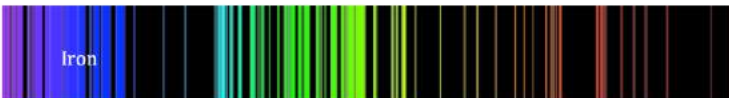
İnsan vücudunun kimyasal bileşimi

Kuantum sıçraması, elementlerin parmak izi ve Evren'in kimyası

Gökadaların kimyası

- **%74 H** ve **%25 He**
- **% 1** geriye kalan **92 element**

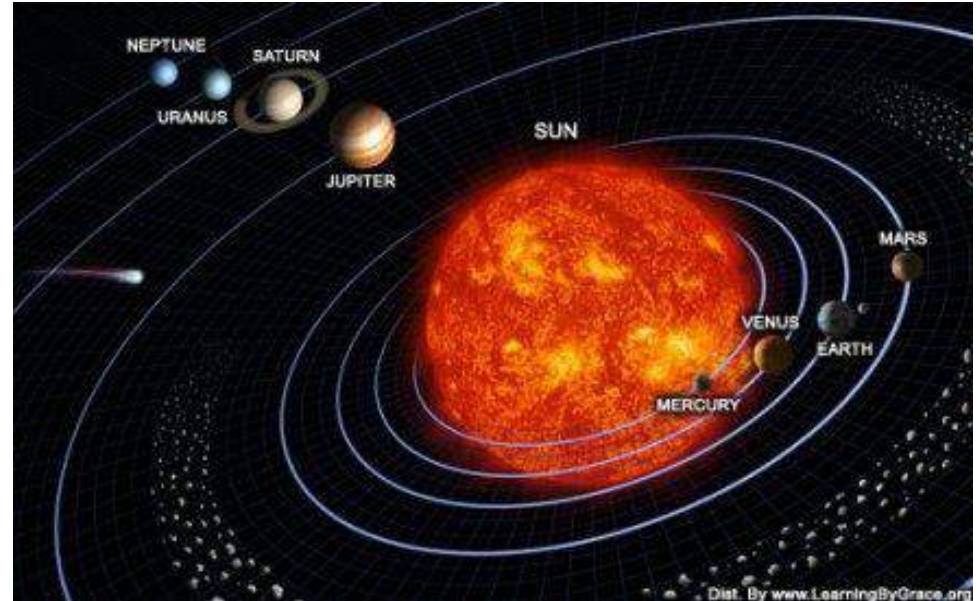
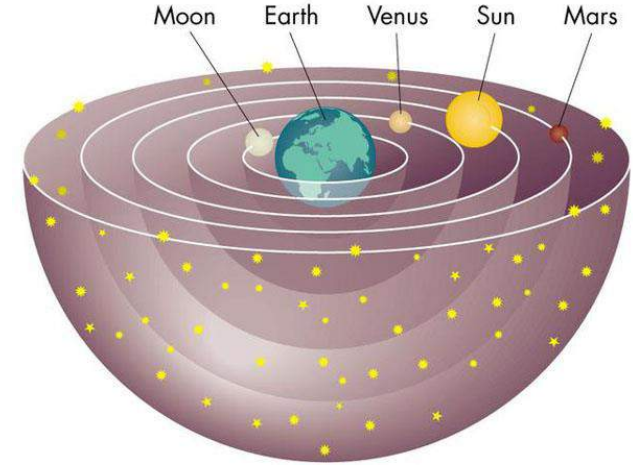

Evrenbilimde 1. dönüm noktası: 1543

Dünya merkezli Evren anlayışından
Güneş merkezli Evren anlayışına geçiş

Kopernik (1473-1543)

Göksel Kürelerin Devinimleri Üzerine

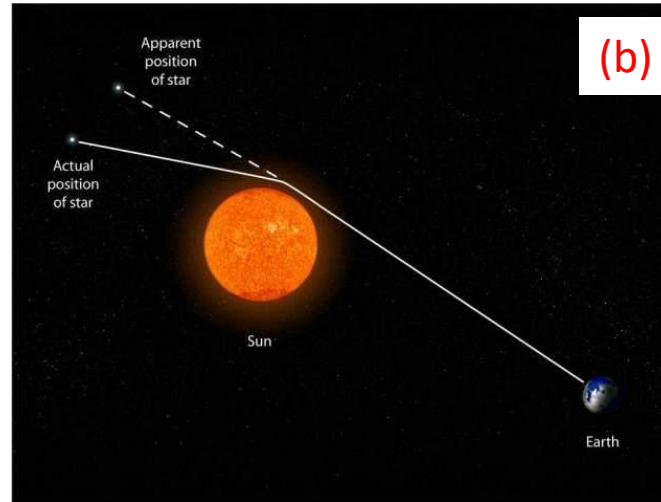
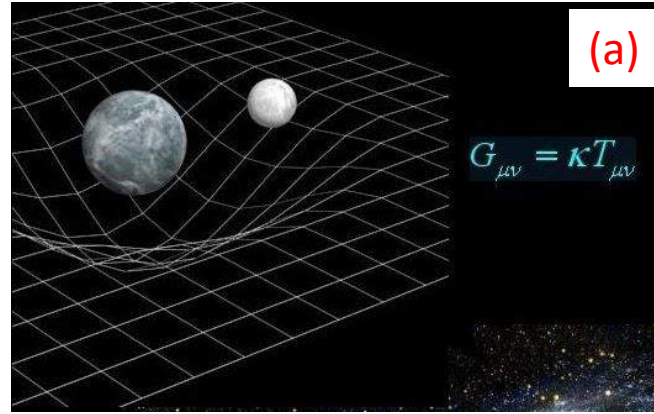

Evrenbilimde 2. dönüm noktası: 1915

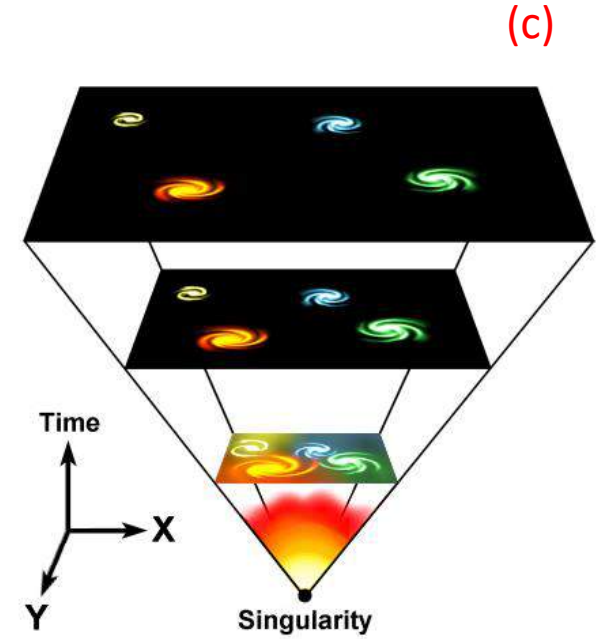
Genel Görecelik Kuramı

Einstein ve Lemaître

Genel görecelik denklemi:

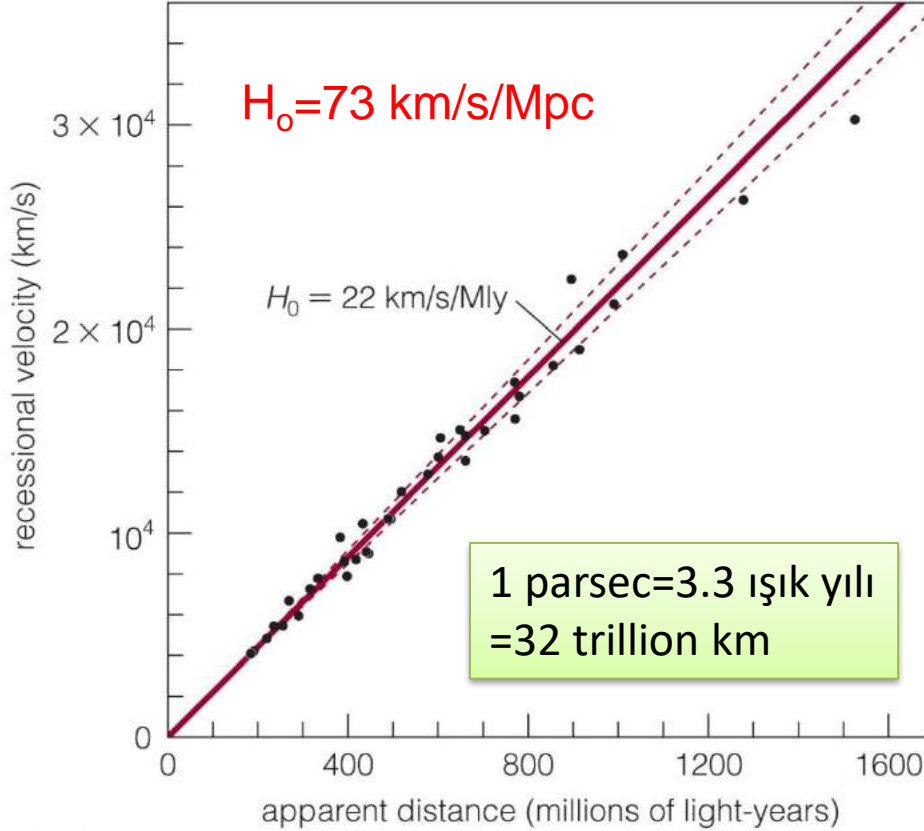

Karanlık enerji
ve Evren'in
genişlemesi

$$R_{\mu\nu} - \frac{1}{2}R g_{\mu\nu} + \Lambda g_{\mu\nu} = \frac{8\pi G}{c^4} T_{\mu\nu}$$

Evrenbilimde 3. dönüm noktası: 1929

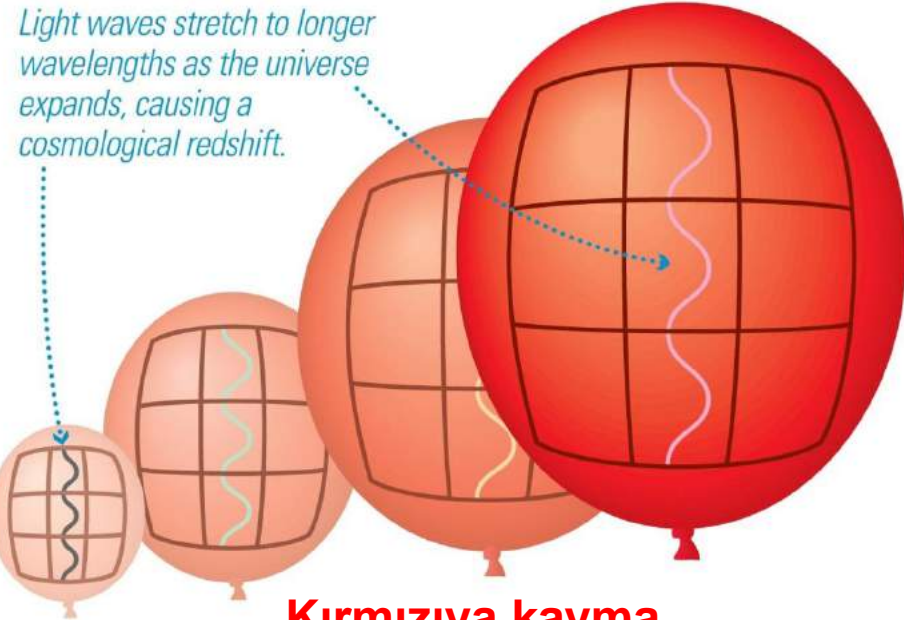
Genişleyen Evren ve “Büyük Patlama”

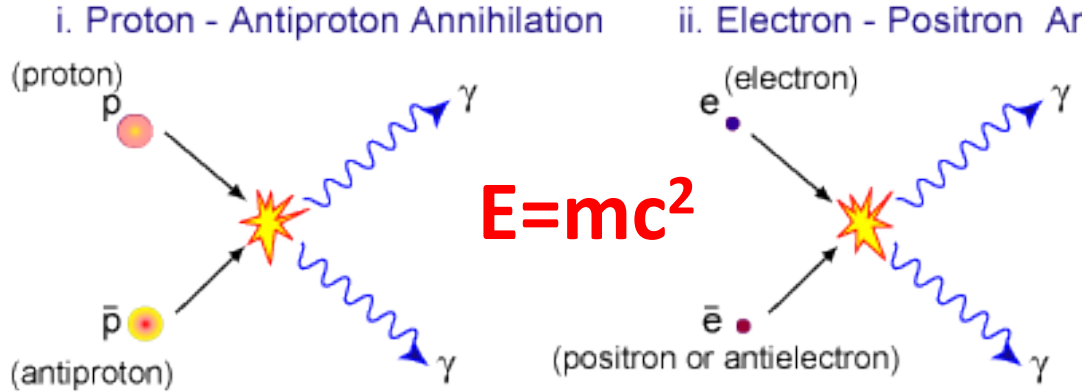
Hubble yasası: $H_0 = \text{Hız/Uzaklık}$
Zaman (yaş): $\text{Uzaklık/Hız} = 1/H_0$

Edwin Hubble (1889-1953)

Madde ve karşıt madde savaşı ve Evren'in bileşimi

In each case the particle and its antiparticle annihilate each other, releasing a pair of high-energy gamma photons

Zaman: $10^{-10} - 0.001$ s

Sıcaklık: $10^{15} - 10^{12}$ K

1 K: -272 °C

Şekil: CSIRO; Avustralya Bilim Kurumu'dan alınmıştır

Yaklaşık **1 milyar** karşıt maddeye karşı, **1 milyar** **1** tane madde mevcuttu

Evren'in bileşimi

- Normal madde: ~ **%4.6**
- Karanlık madde: ~ **%24**
- Karanlık enerji: ~ **%71.4**

Evrenbilimde 4. dönüm noktası: 1964

Evrensel mikrodalga yayılımının bulunması

Figure 17.7 Arno Penzias and Robert Wilson, discoverers of the cosmic microwave background, with the Bell Labs microwave antenna.

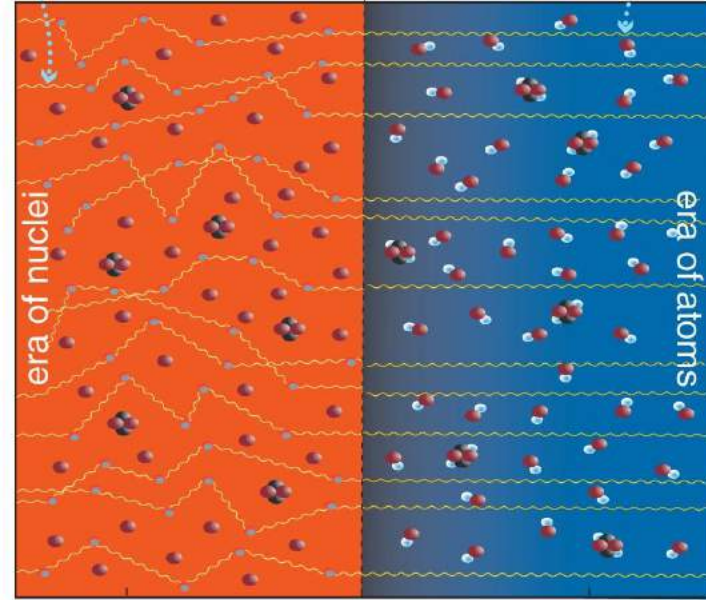
Zaman: 380 bin yıl

Sıcaklık: 3000 K (~ 2750 °C)

Photons bounced around among the free electrons early in time . . .

. . . but they moved freely through the universe after atoms captured the electrons.

time →
380,000 years

6000 K

3000 K

1500 K

← temperature

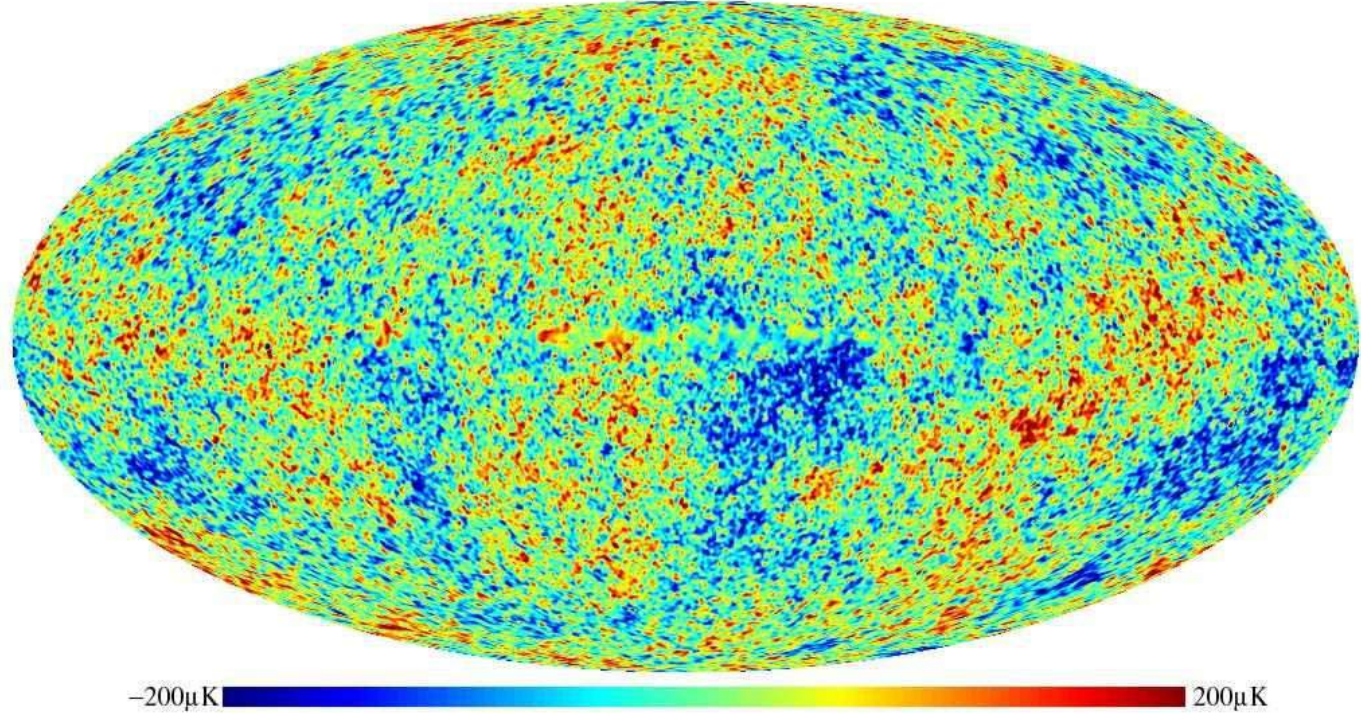
Arno Penzias ve Robert Wilson

Evrensel mikrodalga yayılımı ve
“Büyük Patlama” kuramı

Kuantum dalgalanması, Evren'in yapısı ve yaşı

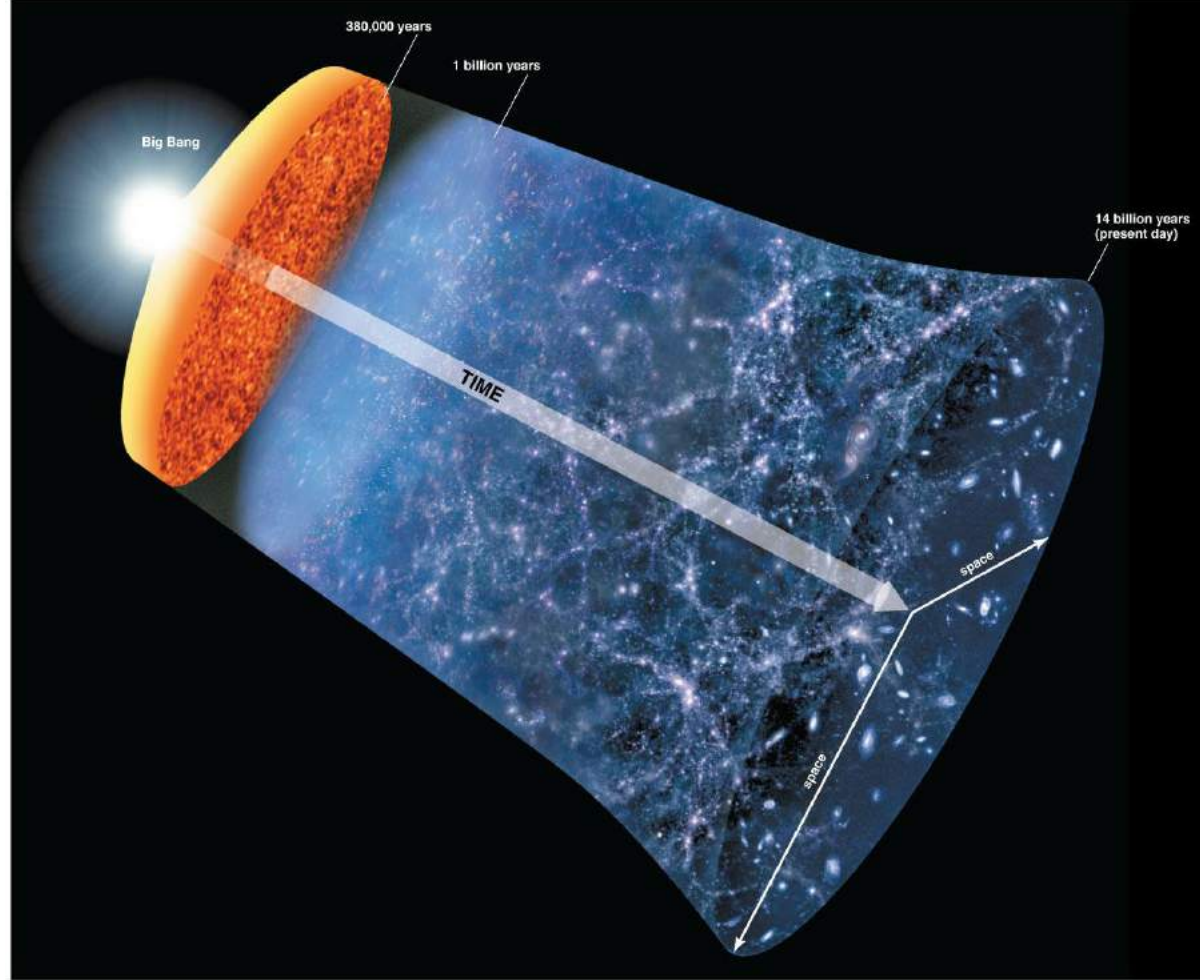
Evren 380.000 yıl yaşında iken

Evren'in sıcaklık haritası: The Wilkinson Microwave Anisotropy Probe (WMAP). Sıcaklık mikro Kelvin olarak ölçülmüştür (2012; 13.772 ± 0.0059 milyar yıl). Avrupa Planck uzay aracı ile yapılan ölçümler Evren'in 13.82 milyar yıl yaşlı olduğunu gösteriyor.

Evren zamanla nasıl deđiřti?

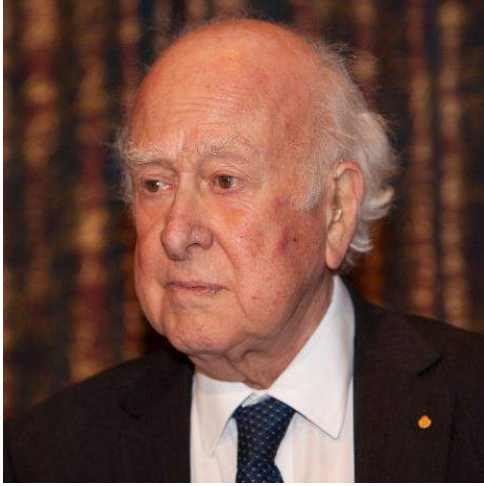
- Evren'in başlangıcında madde (enerji) uzayda daha dzenli olarak dağılmış bulunuyordu.
- **Kuantum dalgalanmasıyla** oluşan yoğun bđlgelerdeki ktle çekimi çevresindeki maddeyi kendine çekerek 12-13 milyar yıl önce ilk gökadalalarını oluşturmuştur.

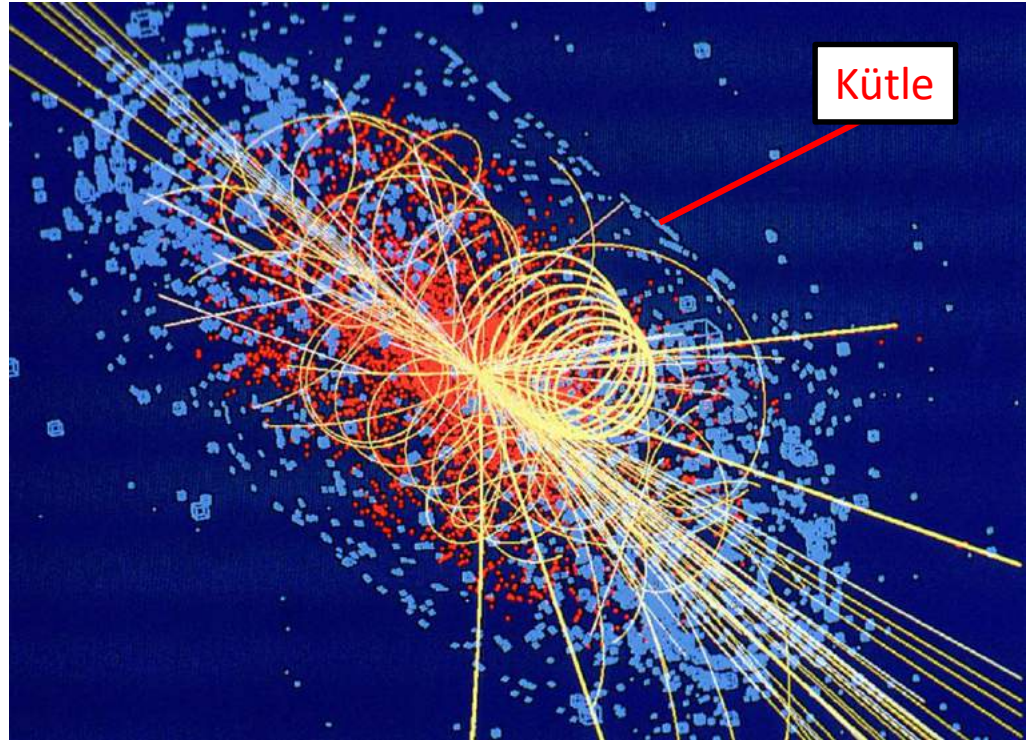

Evrenbilimde 5. dönüm noktası: 2012-2013

Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi'nde Higgs parçacığının bulunması

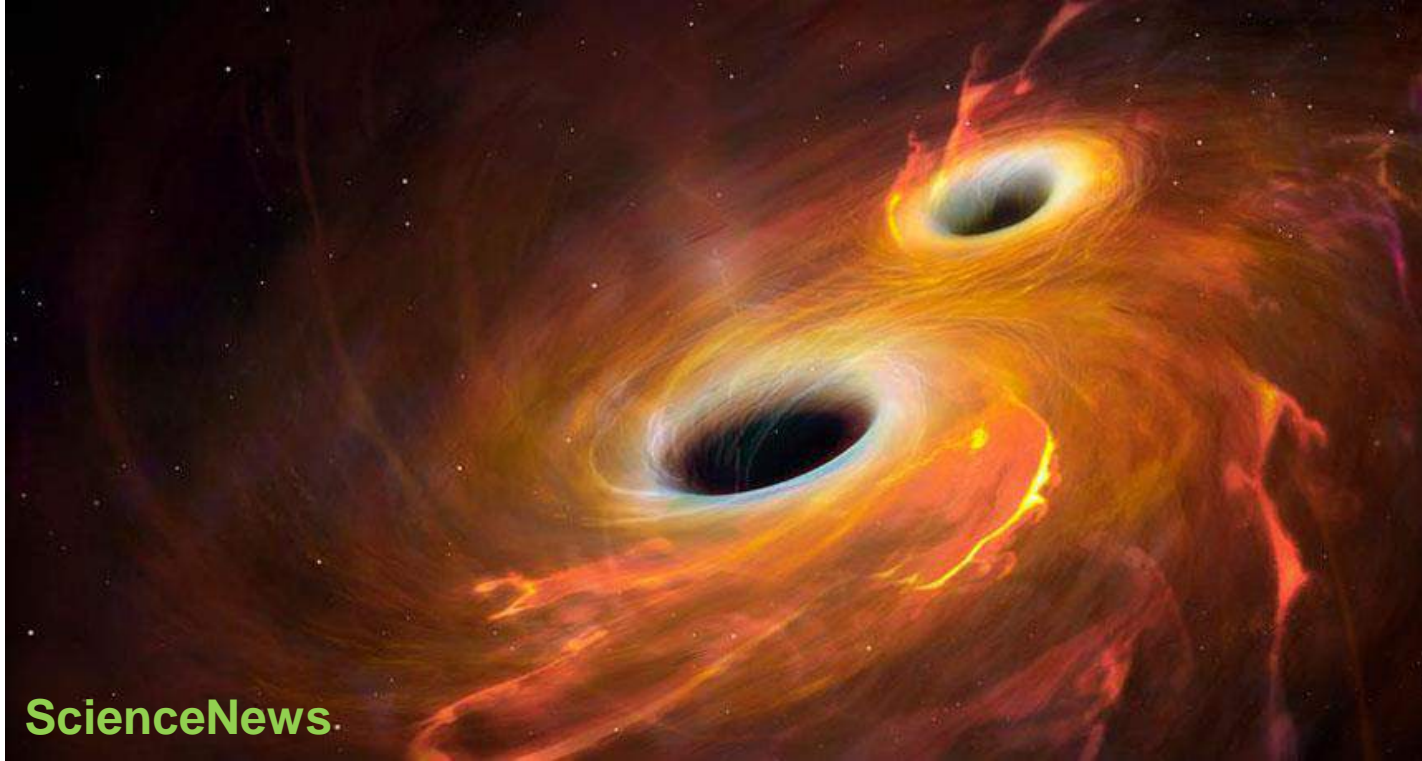
Peter Higgs (1929-)

Higgs parçacığı (Higgs boson) bazı element parçacıklarının niçin kütlesi olduğunu açıklamaktadır. Bu nedenle Higgs parçacığını, kütle oluşturan parçacık olarak tanımlayabiliriz. Higgs parçacığı olmasaydı kütle, yani elementler, yıldızlar, gezegenler ve insanlar olmayacaktı.

Evrenbilimde 6. dönüm noktası: 2015-2016

Kütle çekim dalgalarının tesbiti ve Genel Görecelik kuramının doğrulanması

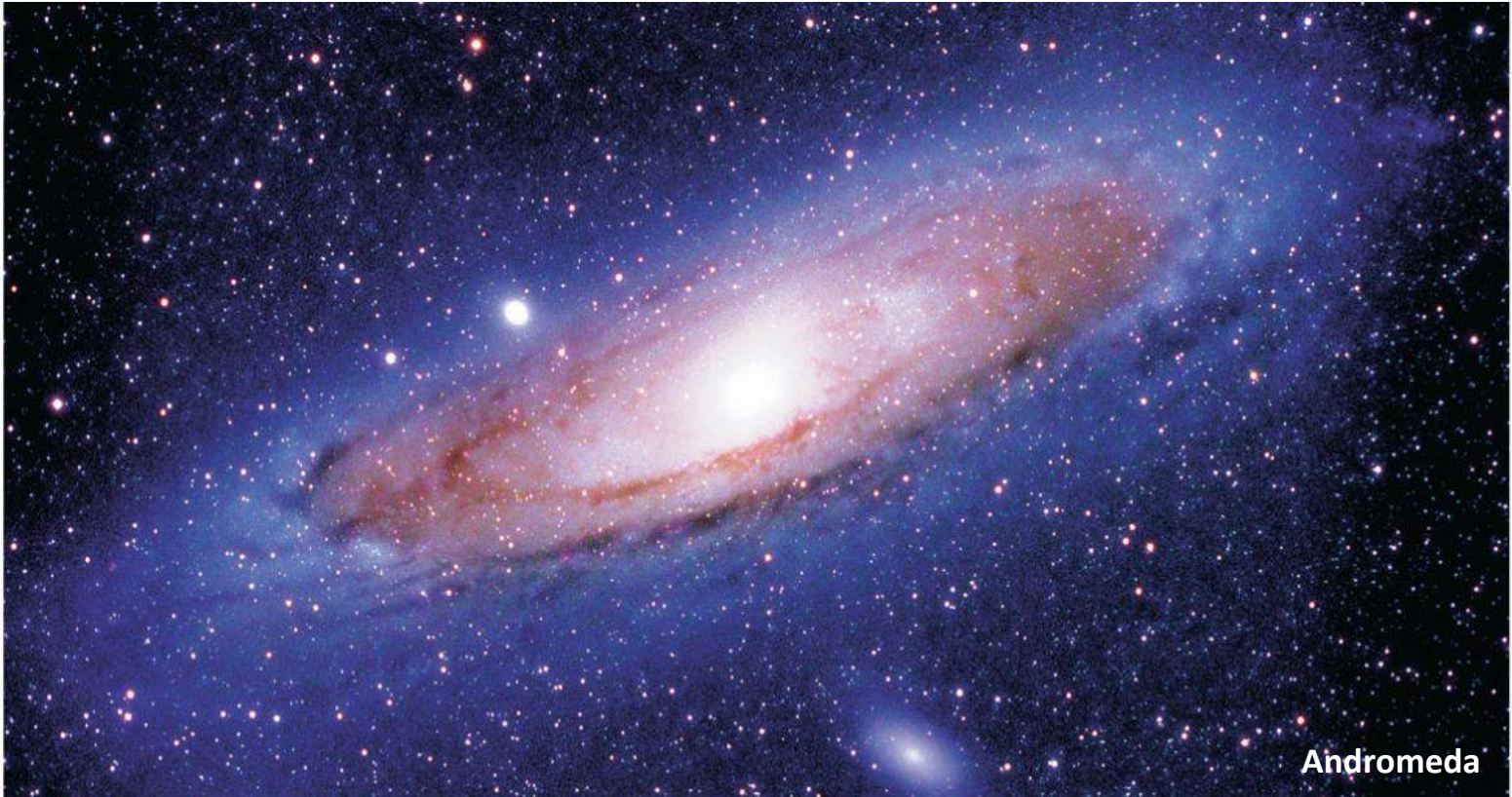

Kara delik çarpışması ve kütle çekim dalgaları Lazer ışını kullanılarak yapılan ölçümler, Dünya'dan **1.4 milyar ışık yılı** uzaklıkta bulunan iki karadeliğin arasındaki şiddetli çarpışmanın ortaya çıkardığı kütle çekim dalgalarının çevresindeki uzayı ve zamanı büküğünü ortaya koydu. İki kara deliğin birleşmesi sadece 20 milisaniye sürdü.

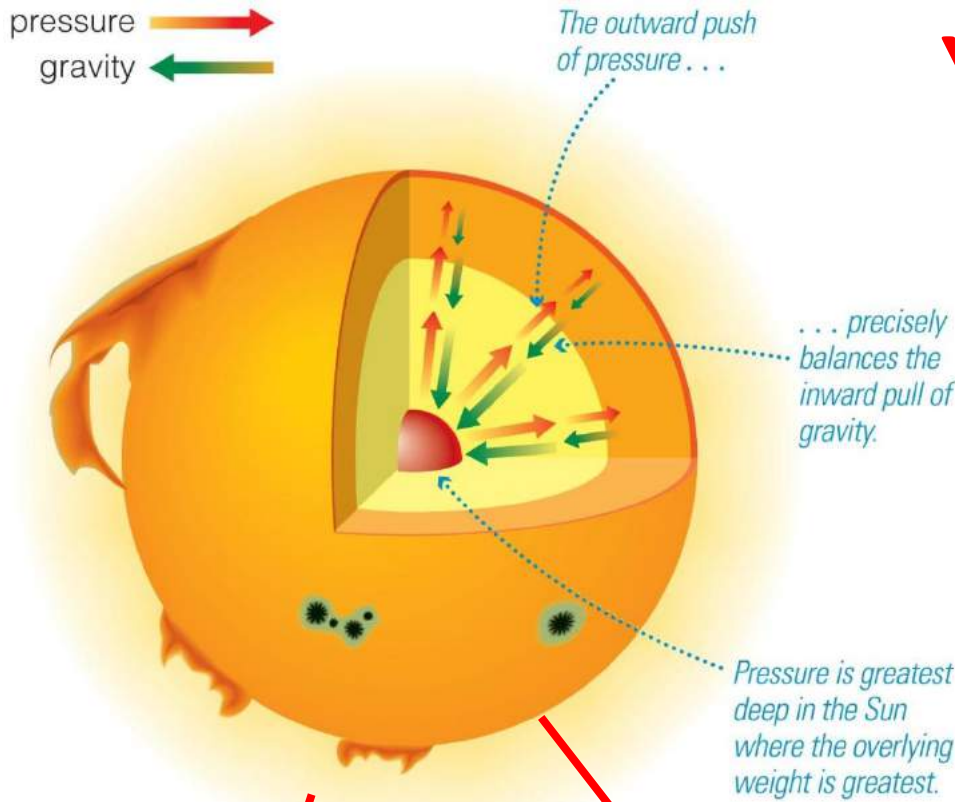
Gökadalar (Galaksiler)

Gökadalar milyarlarca yıldızın yerçekimi ile bir arada tutulduğu ve bir merkez etrafında döndüğü yapılardır.

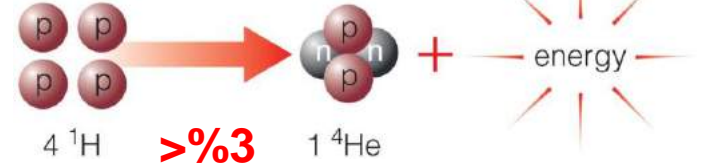

Samanyolu Gökadası'ndan 2.4 milyon ışık yılı uzaklıkta

Yıldızlar nasıl çalışıyor?

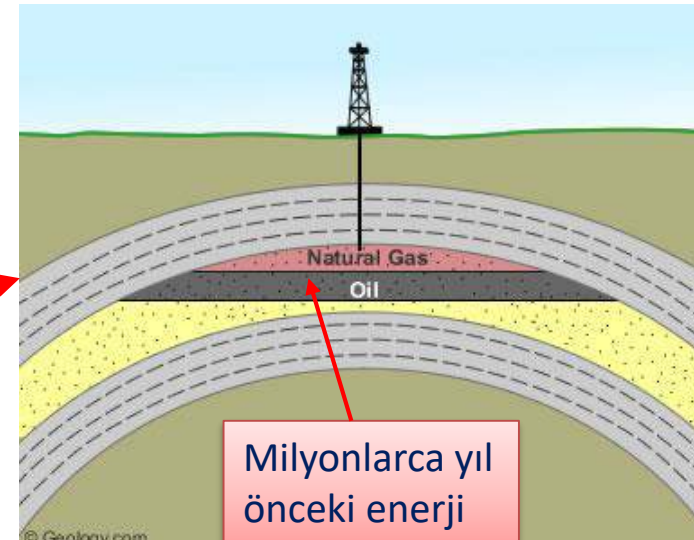
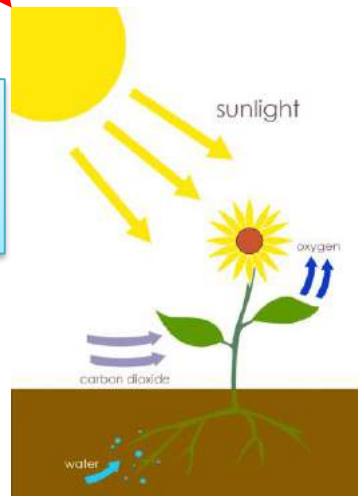
10 milyon K

Güneş'de saniyede **4 milyon ton** madde enerjiye dönüşmektedir.

- Süpernova (10-40 GK)
- Karadelik (>40 GK)

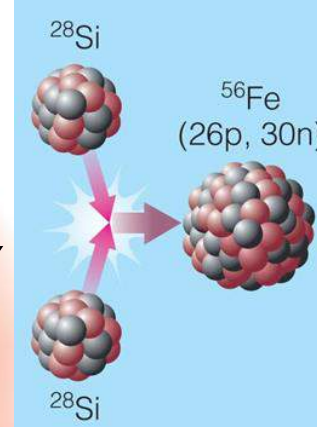
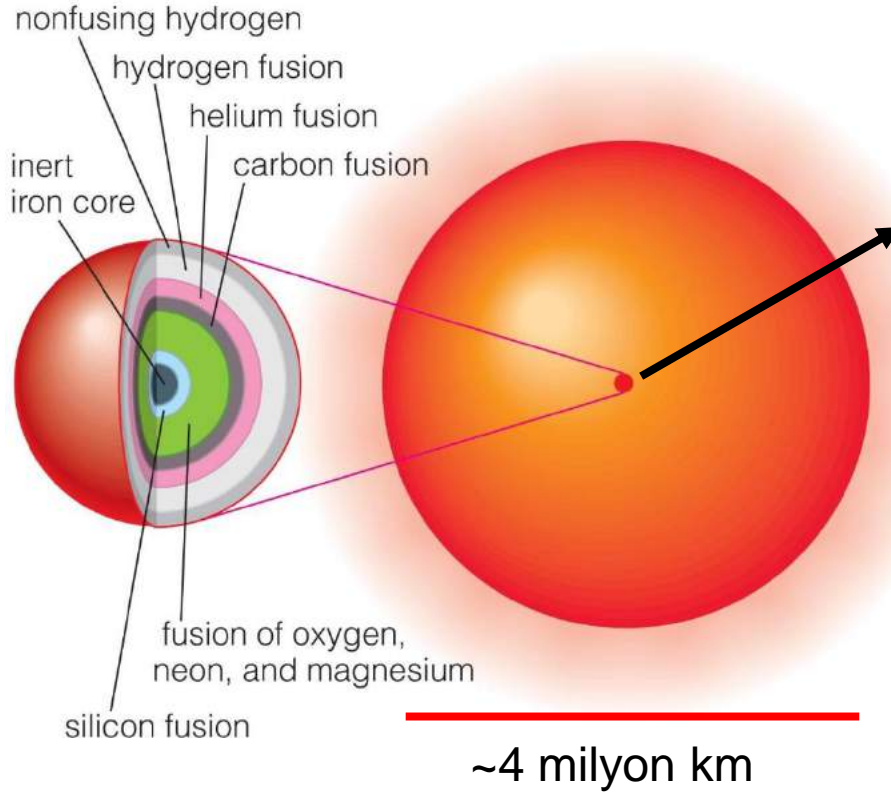
Yaşamın enerji kaynağı: **Güneş**

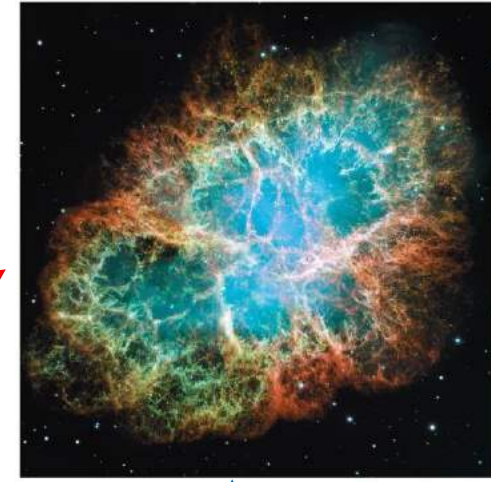

Yıldızlar içinde element oluşumu

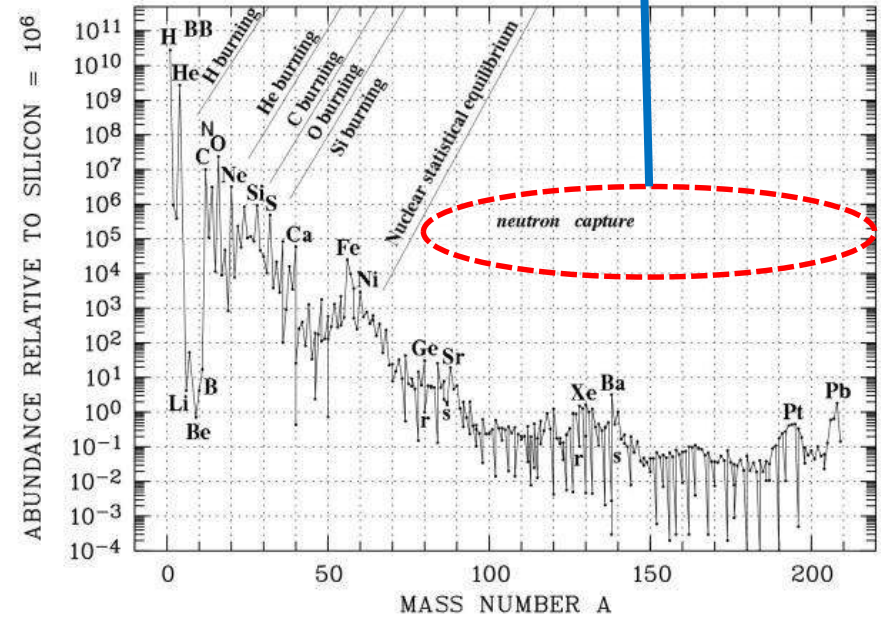
13-4.6 milyar yıl öncesi kimyasal tarih

2.5 milyar K

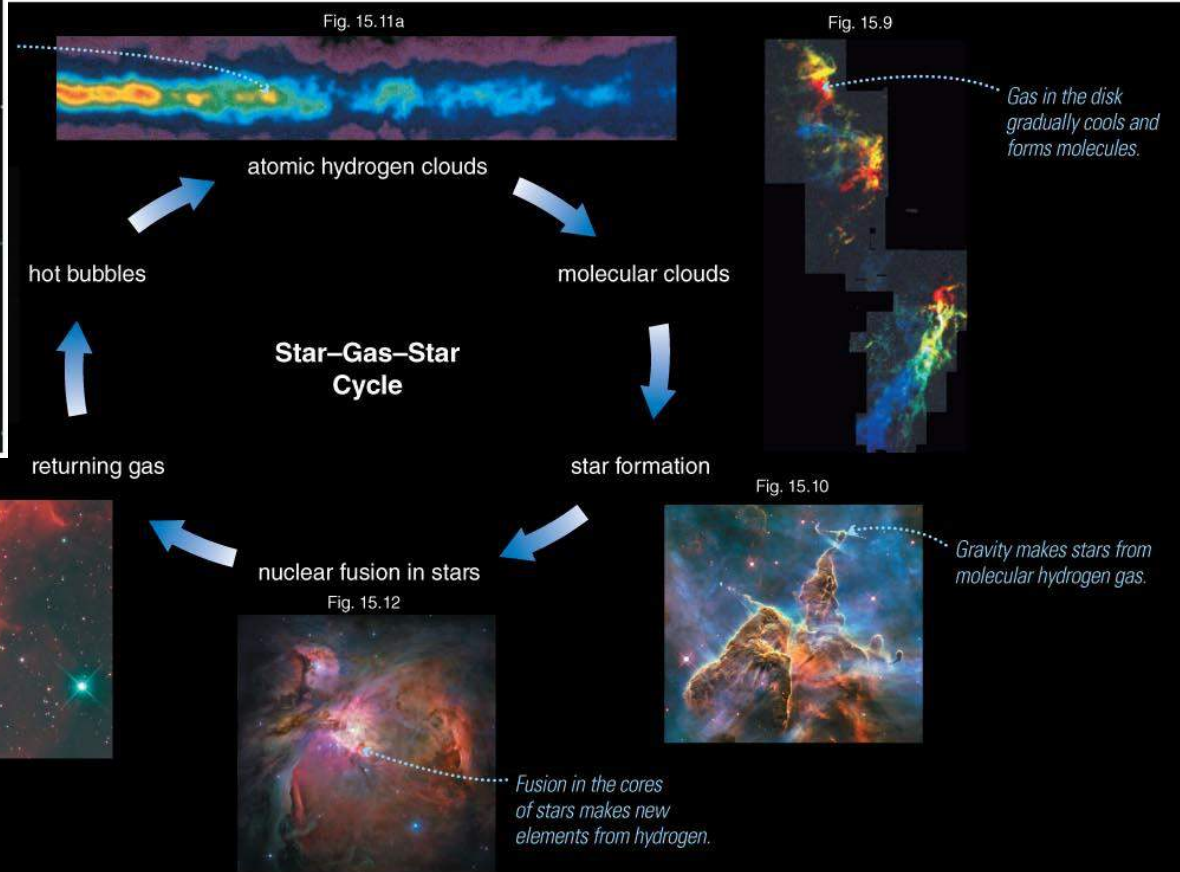
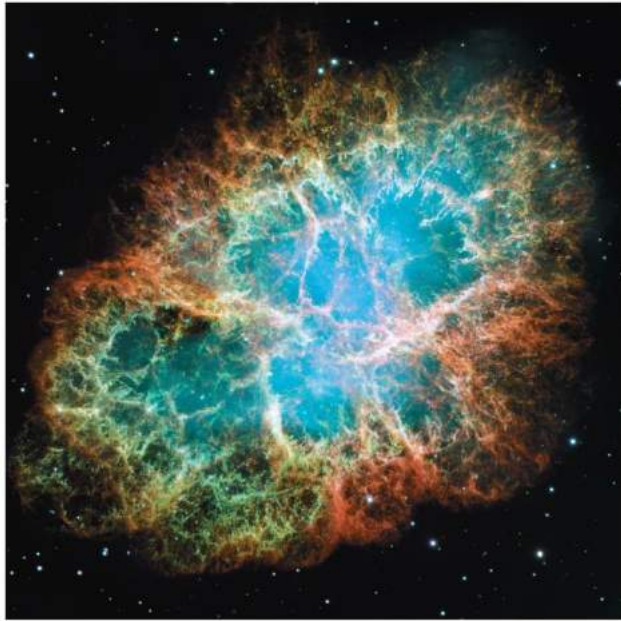
Nötron yakalama

Helyumdan demire kadar olan elementler Güneş'den 10-40 kat daha fazla kütleye sahip yıldızlar içindeki zincirleme çekirdek tepkimeleriyle hafiften ağıra doğru oluşmaktadır.

Element çevrimi: Yıldızdan yıldız yolculuk

Gezegeneri ve insanları oluşturan elementler yıldızlar içinde oluşmakta, patlamalarla yıldızlararası boşluğa yayılmakta ve tekrar yeni bir yıldız dönüşmektedir.

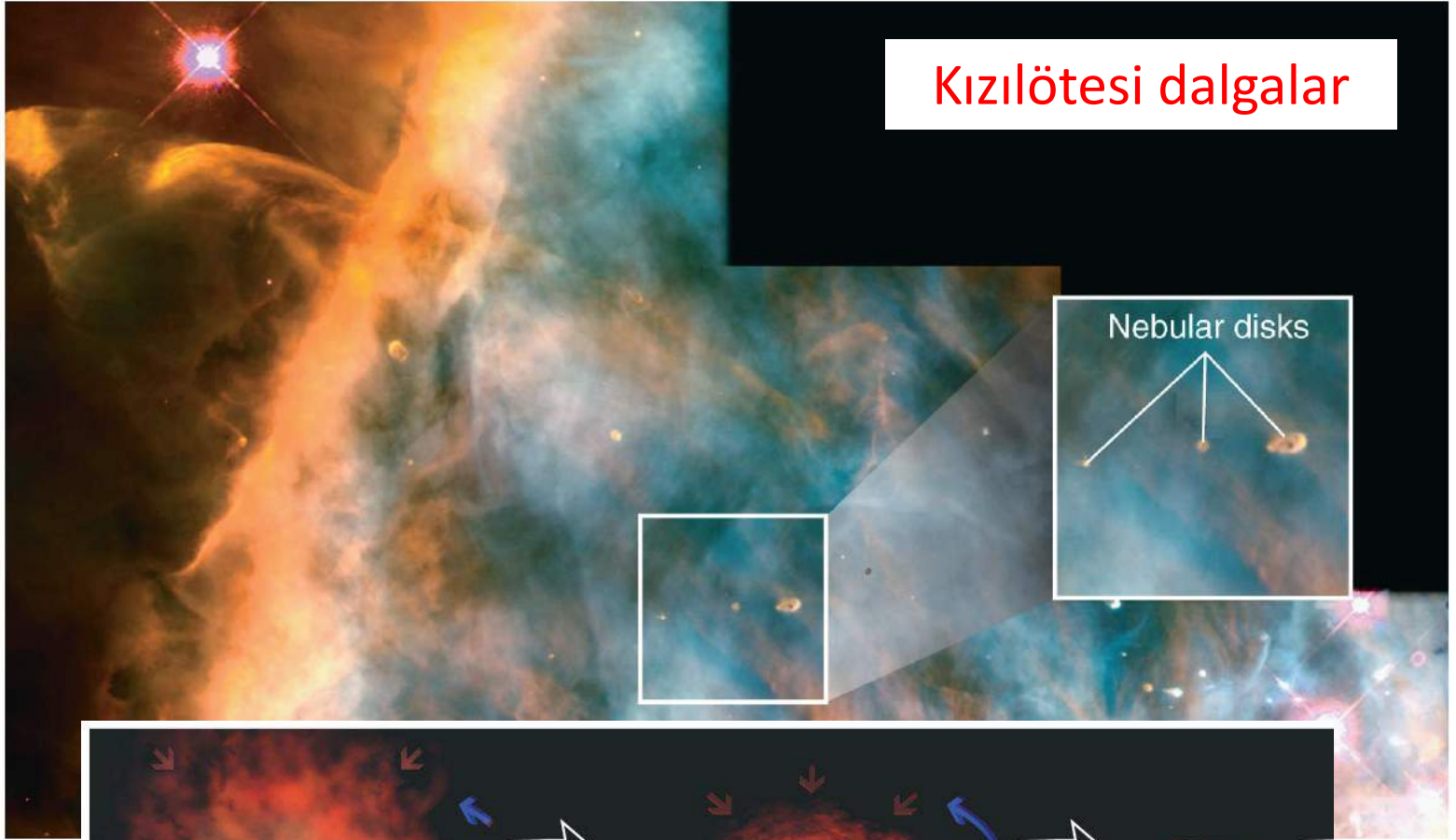
Yıldızlar nasıl oluşmaktadır?

Yıldızlar gaz ve toz bulutlarının (nebula) sıkışmasıyla oluşmaktadır

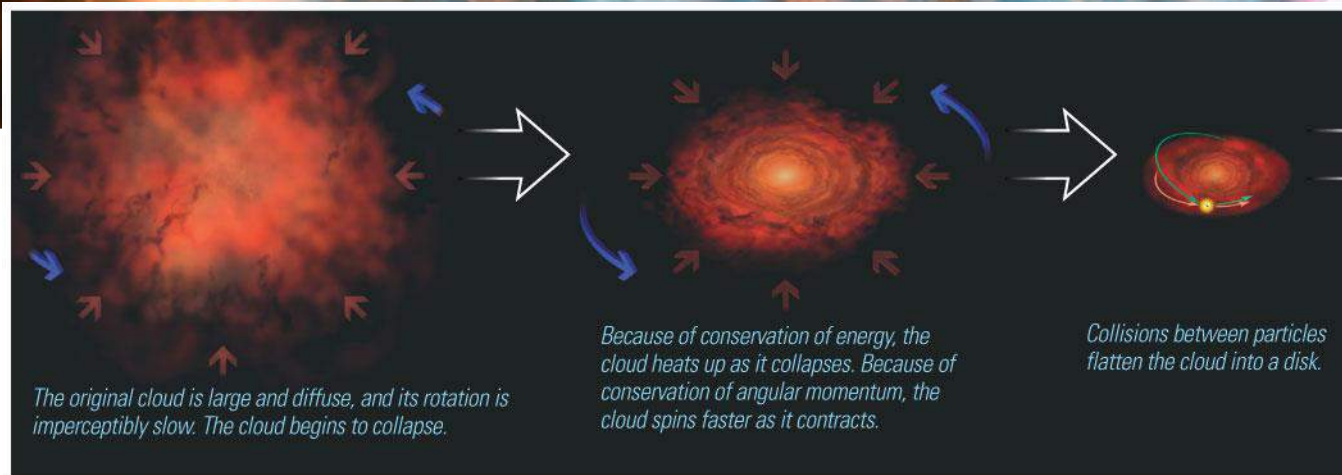

Yıldız ve gezegen oluşumu

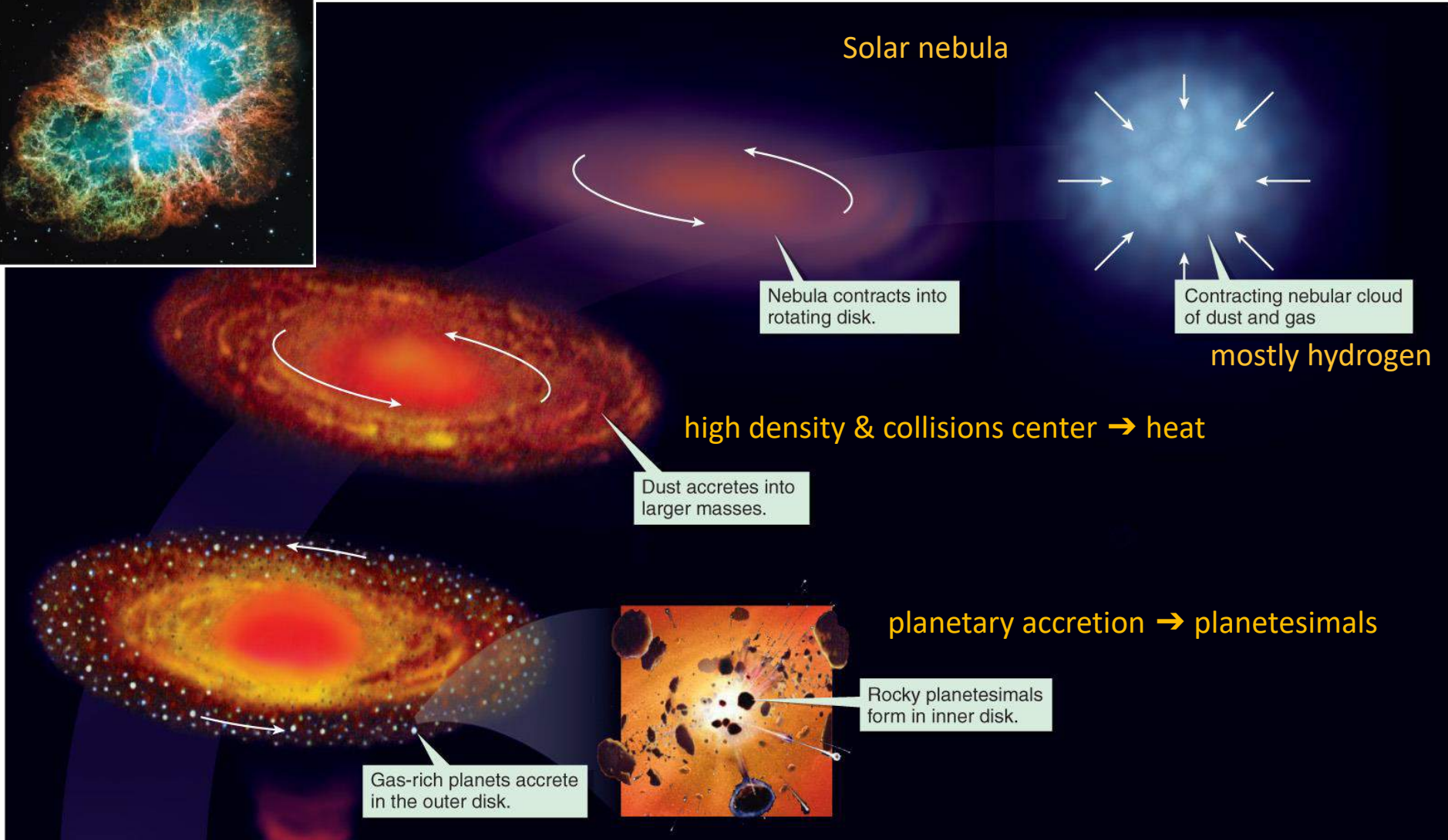
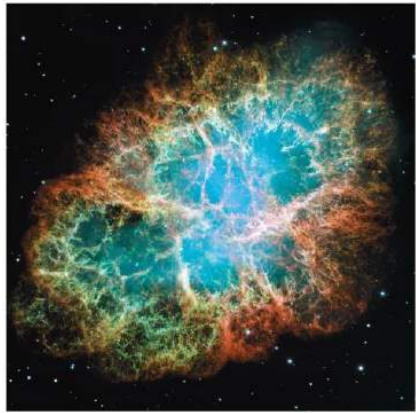

Kızılötesi dalgalar

Nebular disks

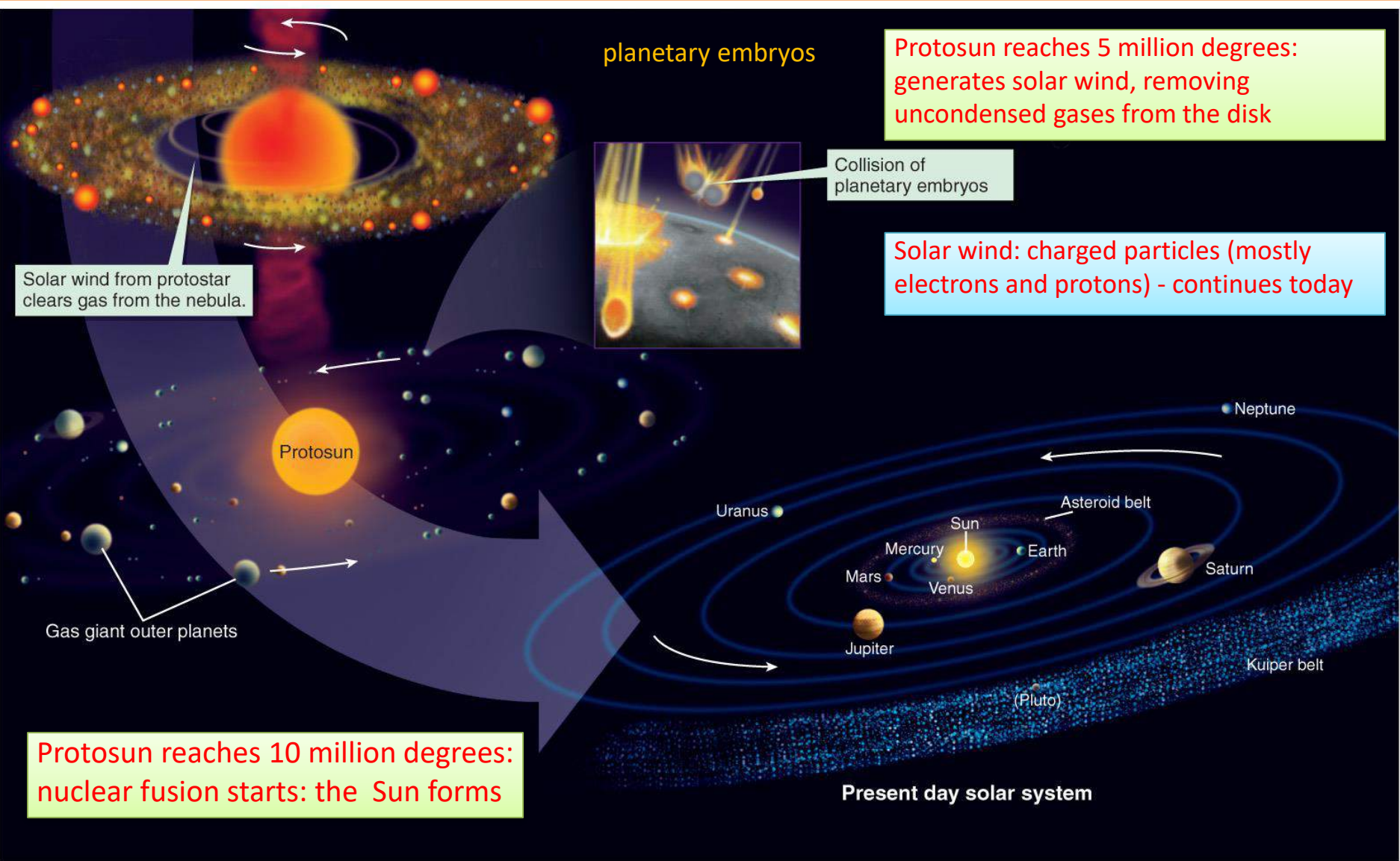

4.6 milyar yıl önce Güneş Sistemi'nin oluşumu: Nebula kuramı

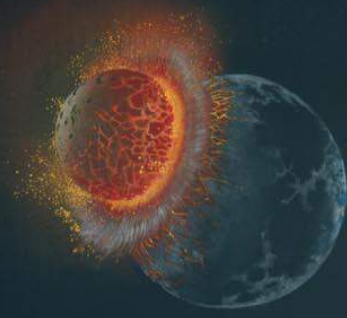

4.6 milyar yıl önce Güneş Sistemi'nin oluşumu: Nebula kuramı

Büyük çarpışma ve Ay'ın oluşması

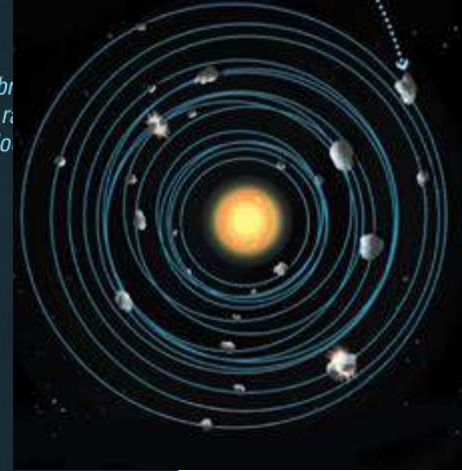
A Mars-sized planetesimal crashes into the young Earth, shattering both the planetesimal and our planet.

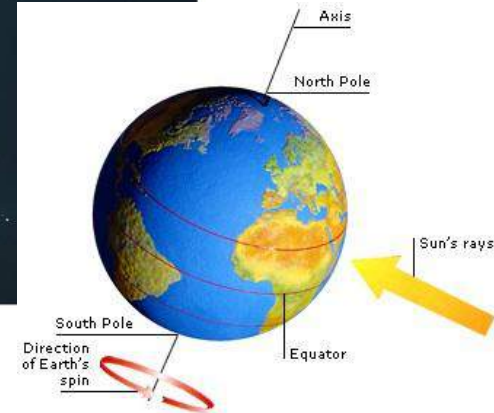
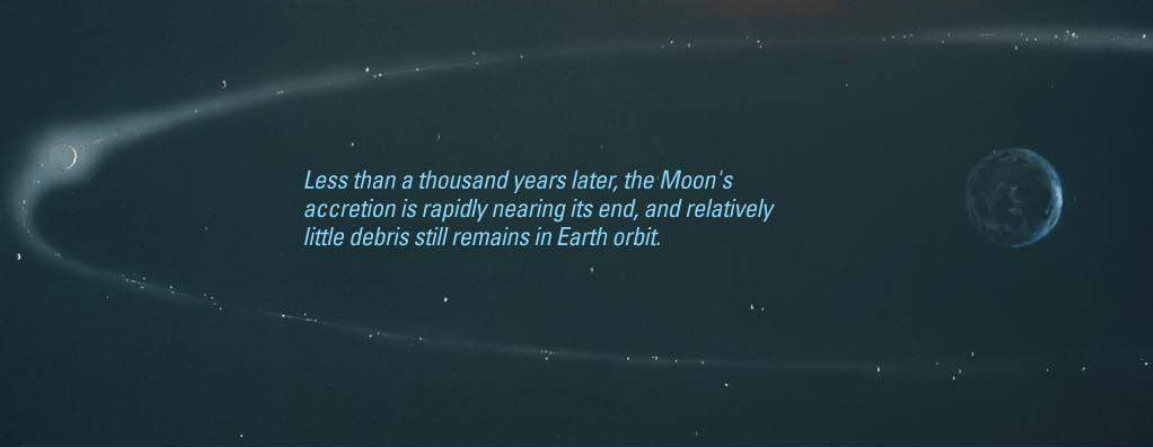
Hours later, our planet is completely molten and rotating very rapidly. Debris splashed out from Earth's outer layers is now in Earth orbit. Some debris r

As time passes, a few planetesimals grow larger by accreting smaller ones, while others shatter in collisions.

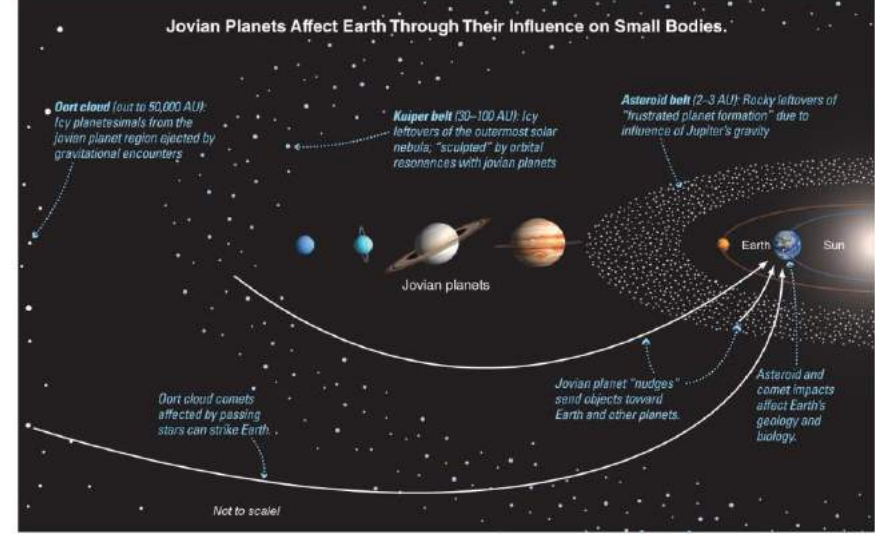
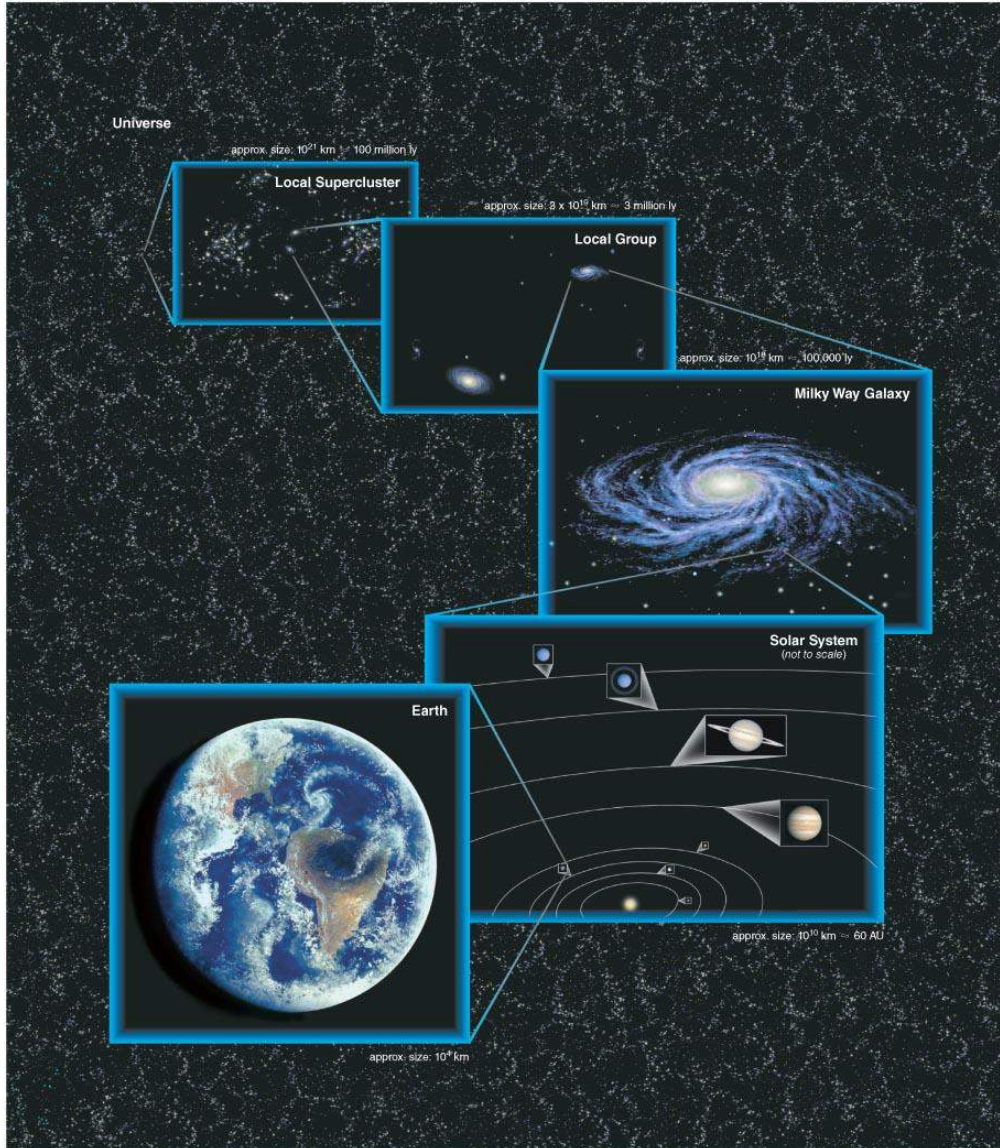

Less than a thousand years later, the Moon's accretion is rapidly nearing its end, and relatively little debris still remains in Earth orbit.

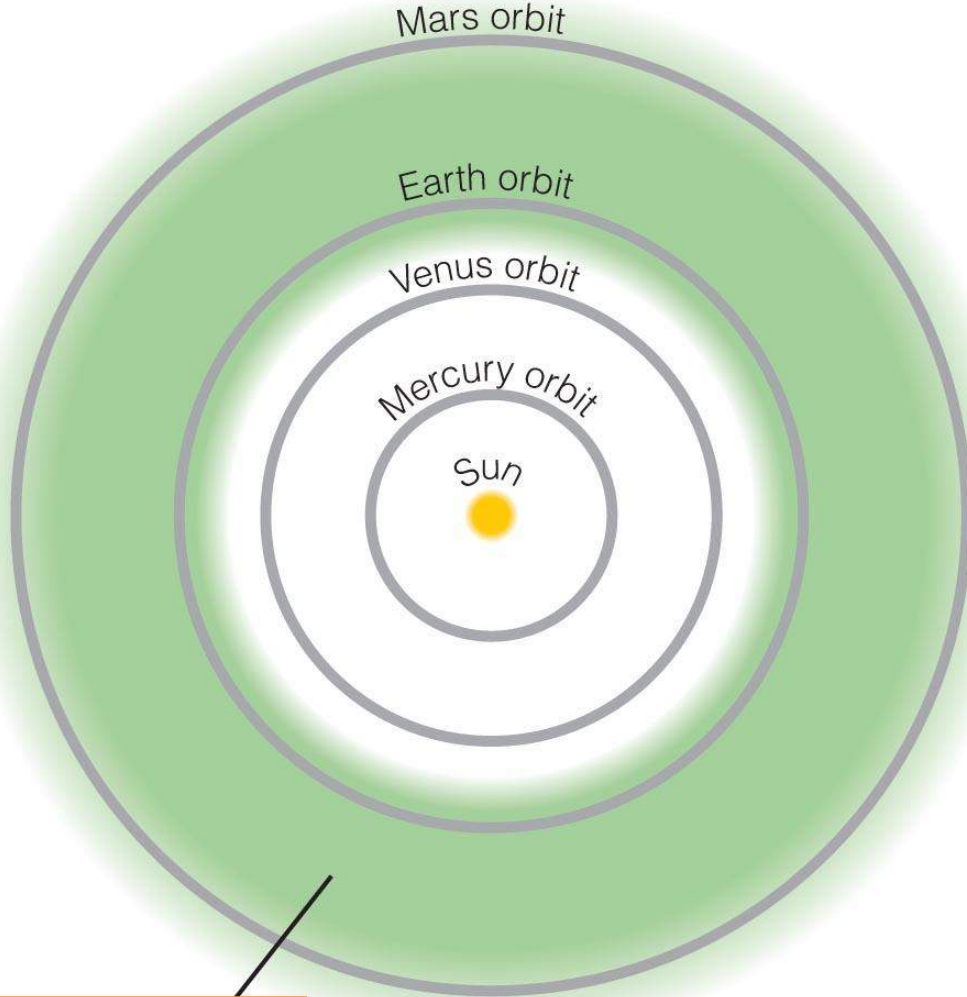
Evren'deki yerimiz nedir?

- Dünya'nın çapı Güneş Sistemi'nin çapının 2 milyon 350 bin'de biri kadardır.

Yaşam alanı içindeki şanslı gezegenler

Solar System

Yıldız kütlelerinin yaşam için önemi:

- Güneş 10 kat büyük olsaydı, ömrü 10 milyon yıl olacaktı.
- 10 kat küçük olsaydı, ömrü 100 milyar yıl olacaktı.

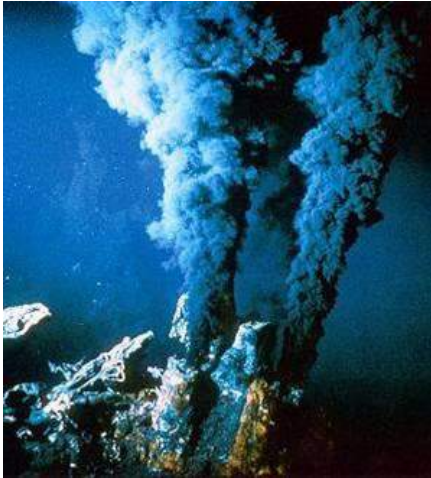
Yaşam için gerekli koşullar:

- Sıvı su
- Enerji kaynağı
- Organik molekül (amino asit)

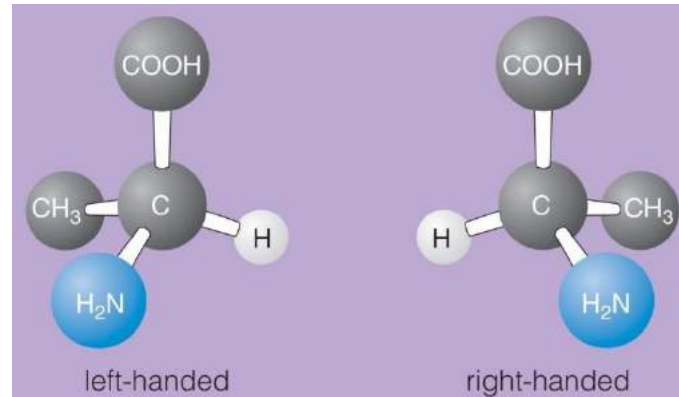
Yaşam ne zaman ve nasıl ortaya çıktı?

4.6 - 4.0 milyar yıl öncesi kimyasal tarih

- Dünya'da yaşamın yaklaşık **3.8-4.0 milyar yıl** önce atmosferdeki gazların (**CH₄, CO₂, NH₃, H₂O, N₂, SO₂, H₂S**) bir araya gelmesiyle sığ denizlerde veya yanardağlar etrafında ortaya çıktığı tahmin edilmektedir.
- Tüm canlılar ortak kimyaya ve ortak kökene sahiptir.

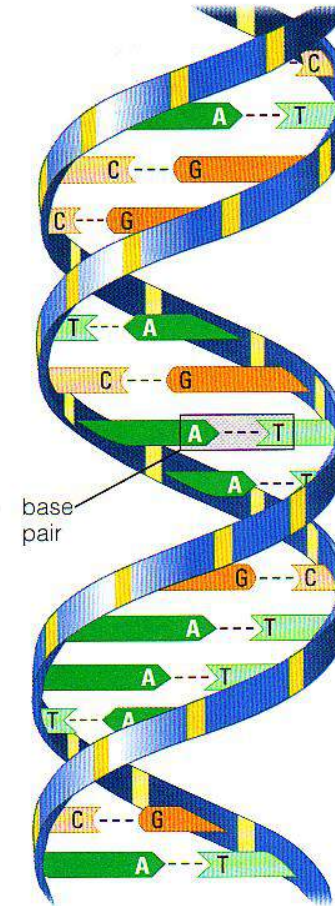

Deniz altı volkanı

Alanin Amino asiti

DNA

FIGURE 3.14 This diagram represents a DNA molecule, which looks much like a zipper twisted into a spiral. The important hereditary information is contained in the "teeth" linking the strands. These "teeth" are the DNA bases. Only four DNA bases are used, and they can link up between the two strands only in specific ways: T attaches only to A, and C attaches only to G. (The color coding is arbitrary and is used only to represent different types of chemical groups; in the backbone, blue and yellow represent sugar and phosphate groups, respectively.)

Bilinen en eski fosiller

- İlk canlılar yumuşak yapıları oldukları için fosil olarak korunamamışlardır.
- En eski fosiller **3.8 milyar yıl** yaşındadır.

Siyanobakteri

Stromatolit fosili

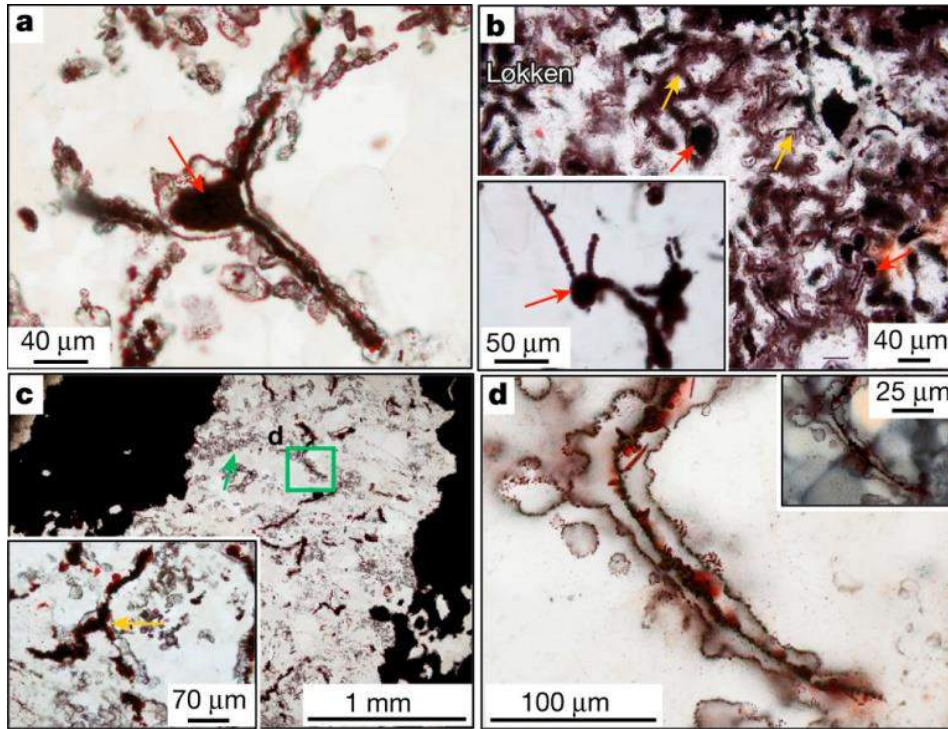

Yaşayan stromatolitler

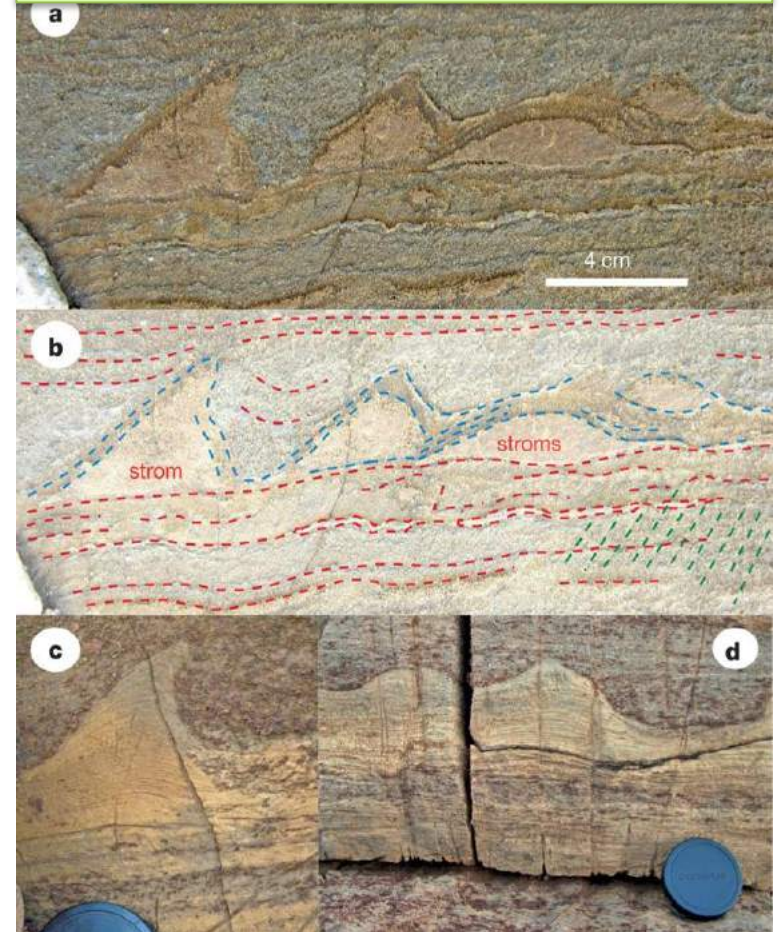
Bilinen en eski fosiller

3.8 milyar yıl yaşlı Quebec
(Kanada) çökel kayaçları

Transmitted light images of hematite filaments from the NSB and Løkken jaspers (Dodd et al. 2017). Nuvvuagittuq Belt

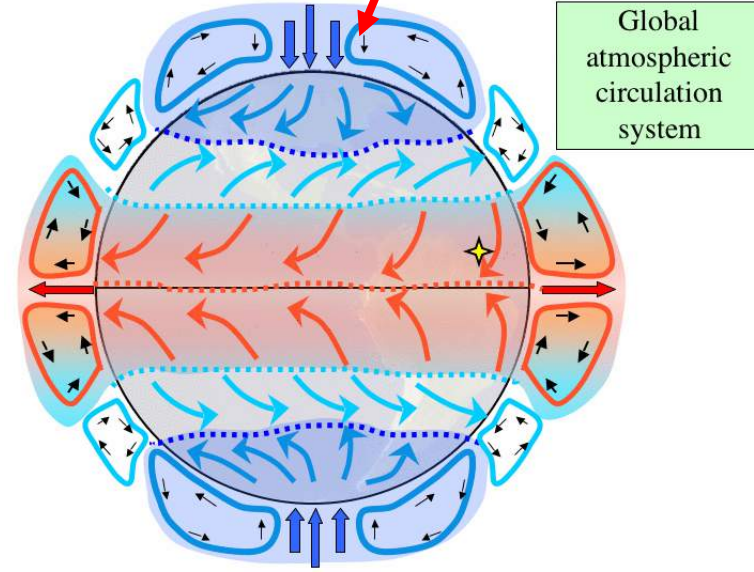
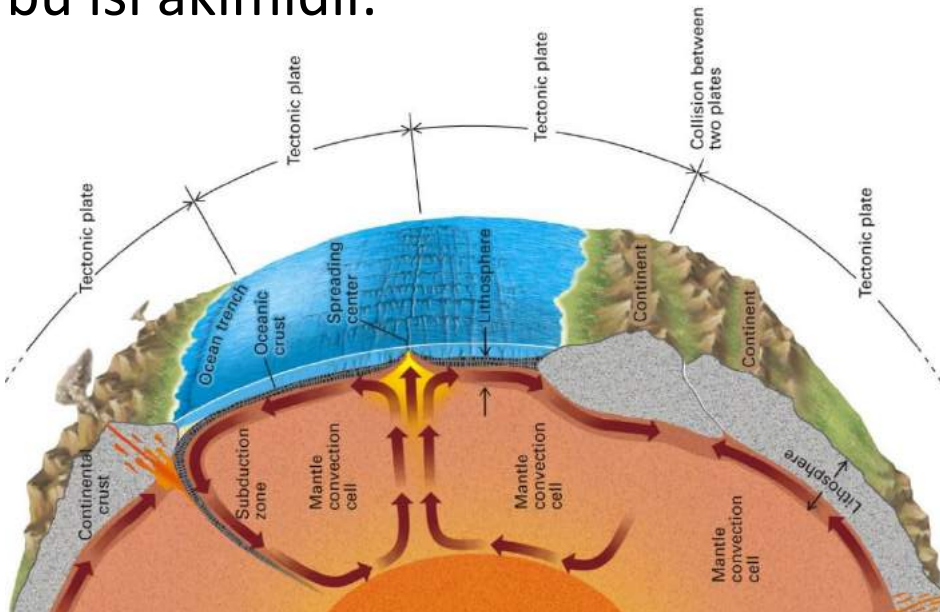
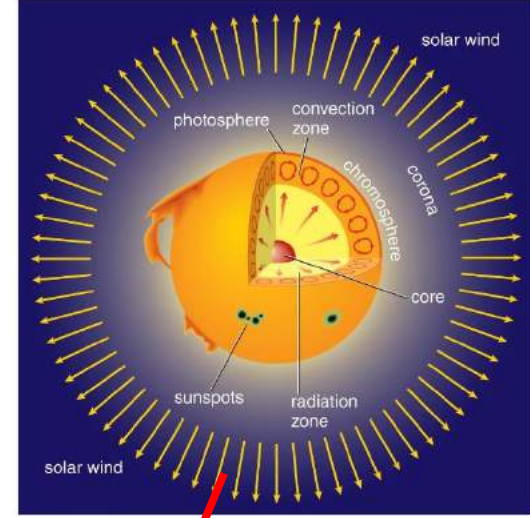
3.7 milyar yıl yaşlı Grönland
çökel kayaçları

ISB site A stromatolites and younger ones from Western Australia. a, Site A stromatolites (Nutman et al., 2016)

Dünya ve yaşam niçin değişiyor?

- Dünya'daki tüm fiziksel, kimyasal, biyolojik ve jeolojik olayların arkasında sistemler arasındaki enerji farklılığı vardır. Bu enerji farklılığı ısı akımına ve entropinin artmasına neden olmaktadır.
- Dünya'nın ve yaşamın değişmesinin nedeni de bu ısı akımıdır.

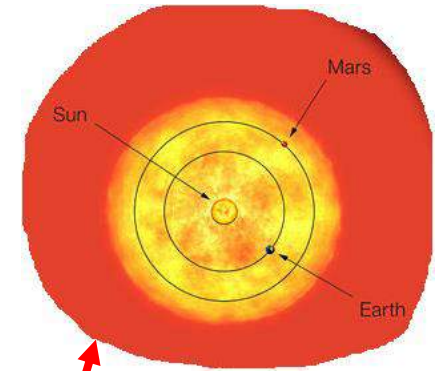
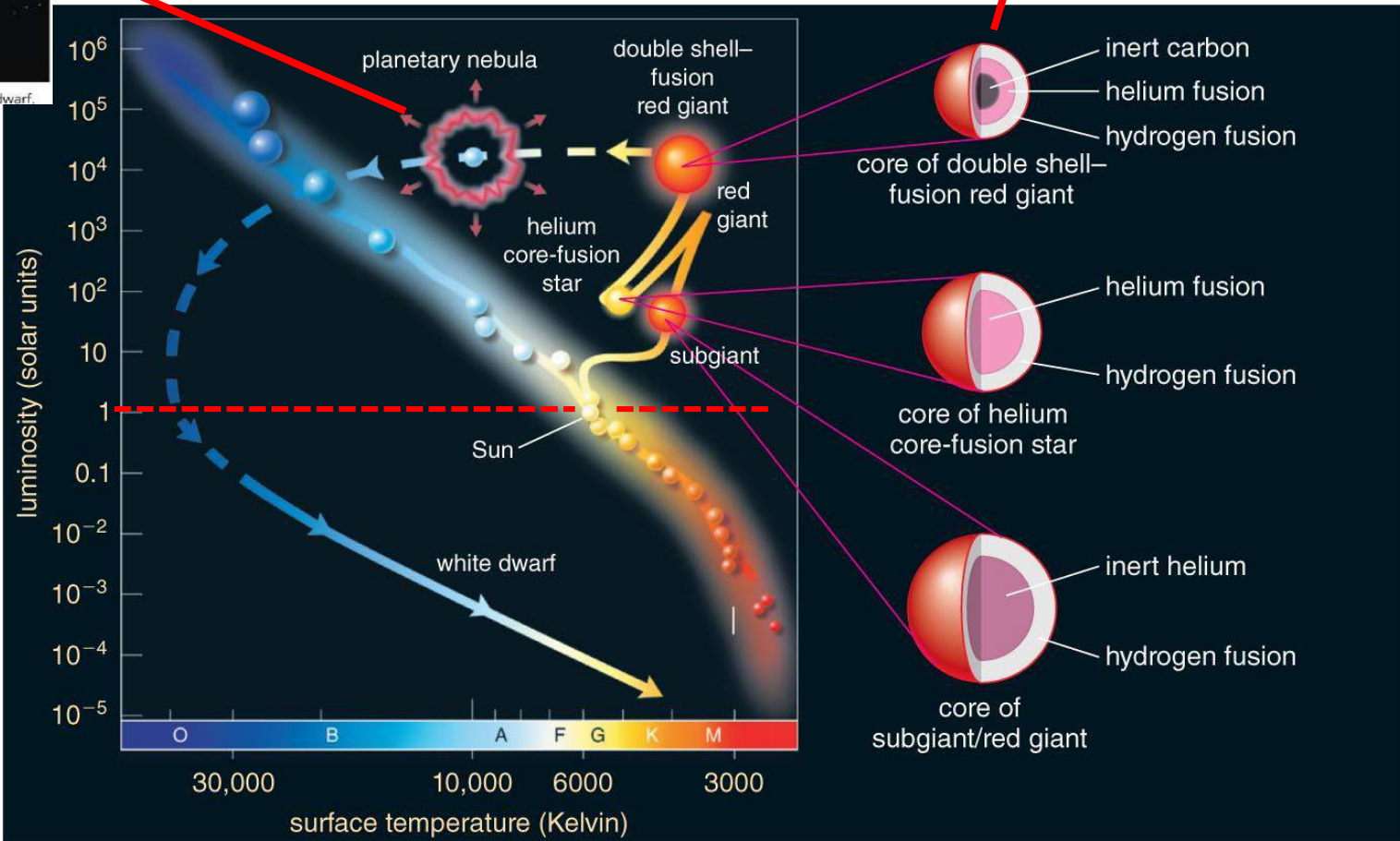
Sonumuz sonu nasıl olacak?

a Helix Nebula. The central white dot is the hot white dwarf.

Gezegen
nebulası

H-R diagram

Space.com

Sonuç ve özet

- Evren'i anlamamanın yolu onu yöneten doğal yasaları anlamaktan geçiyor.
- İnsan vücudunu oluşturan elementler, 13.8 milyar yıldır meydana gelen fiziksel ve kimyasal olayların ürünüdür.
- 13.8 milyar önce ortaya çıkan enerji, geçirdiği sayısız değişimle, düşünen, evrensel yasaları bulan, yani Evren'i anlayan, insana dönüşmüştür.
- Yıldızlardan geldik ve yıldızlara gideceğiz.

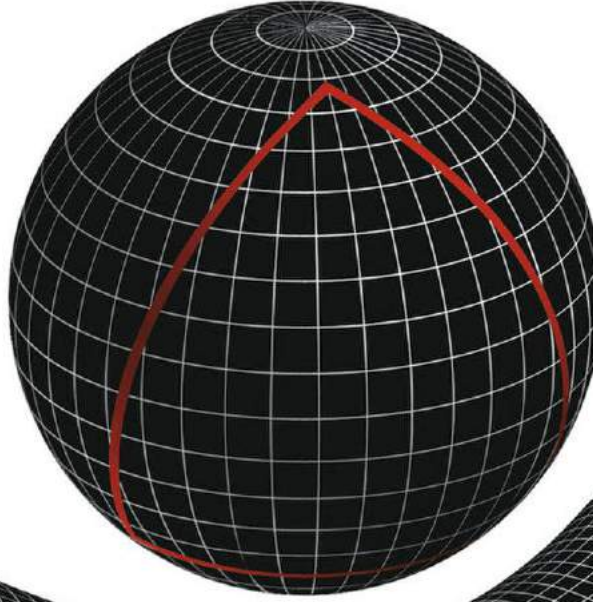
İlginiz için teşekkür ederim

$$\Omega_0 > 1$$

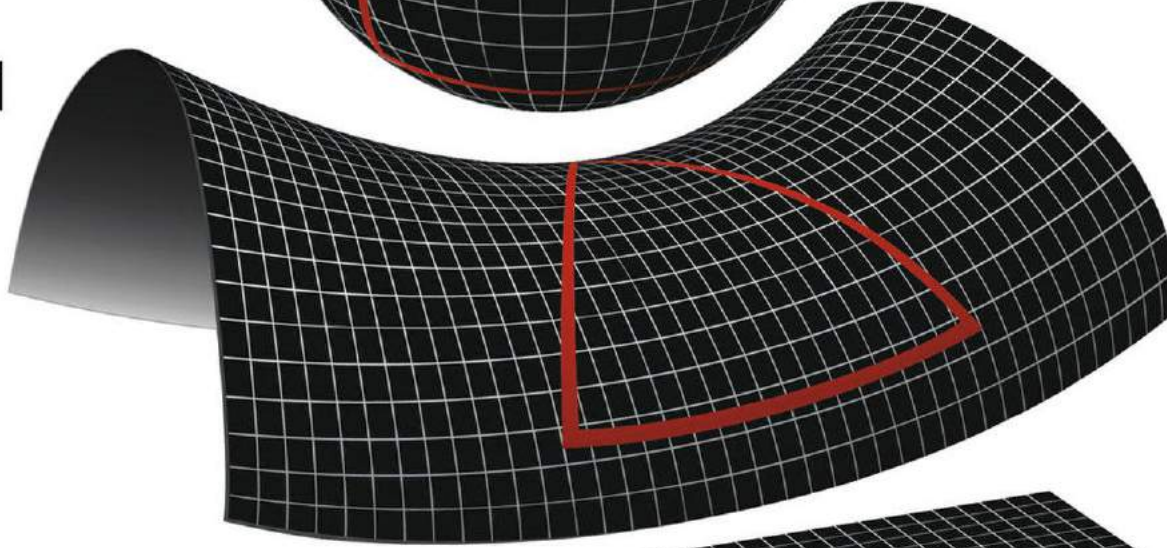
$\Omega = \rho / \rho_c > 1$ Evren çökecek

Kapali

$$\rho_c = 6 \text{ atom/m}^3$$

$\Omega = \rho / \rho_c < 1$ Evren sonsuza dek genişleyecek

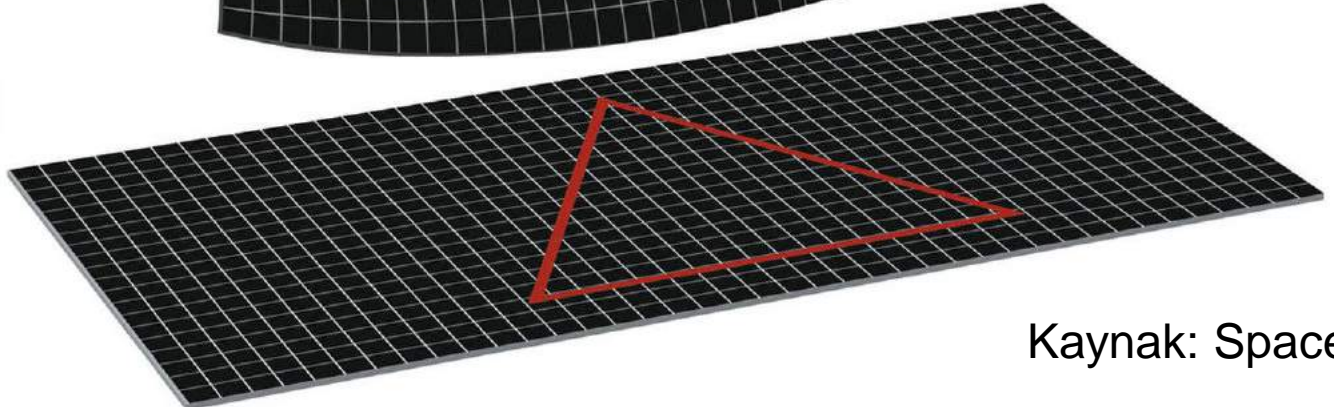
$$\Omega_0 < 1$$

Acik

Duz

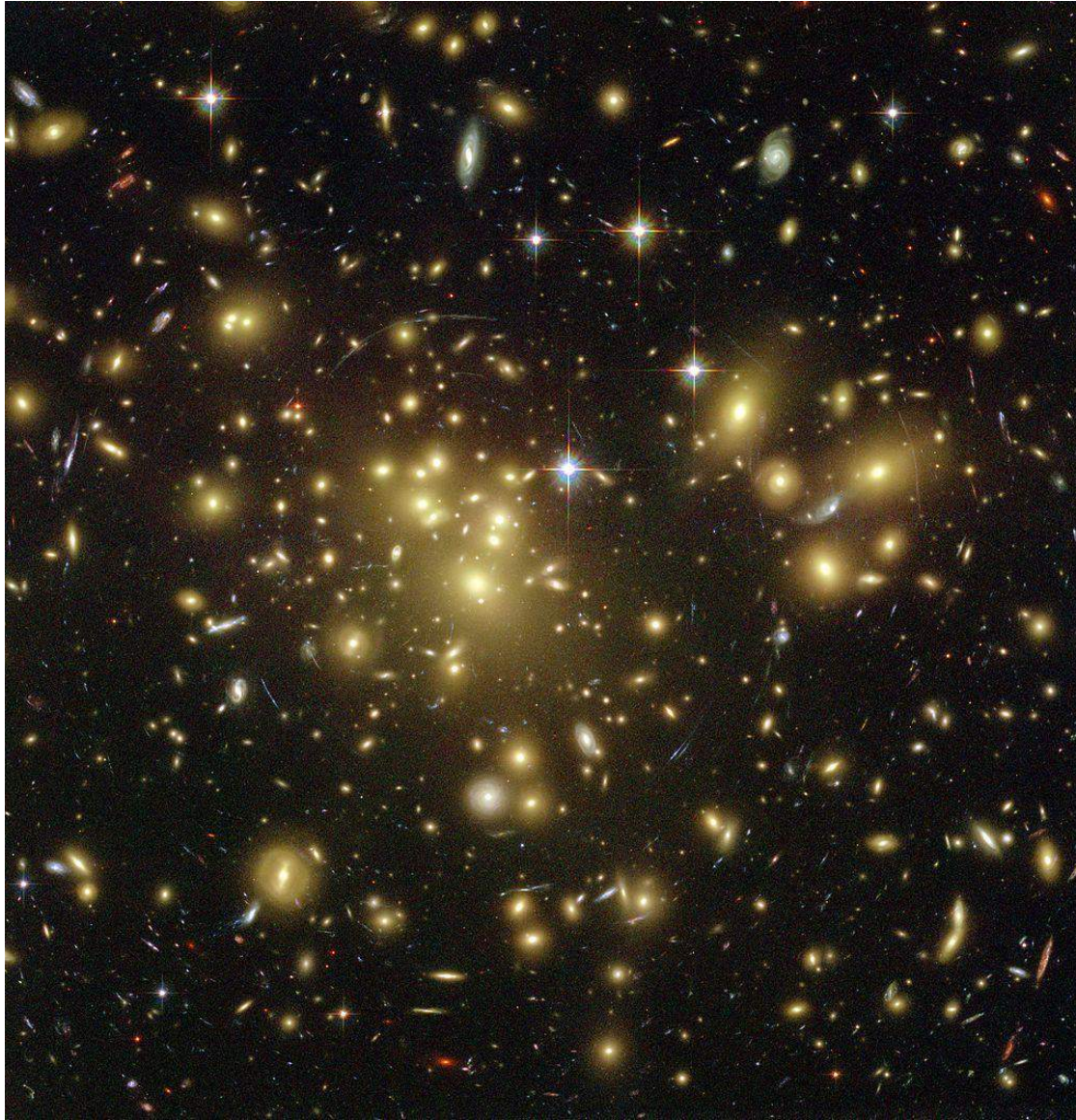
$$\Omega_0 = 1$$

Kaynak: Space.com

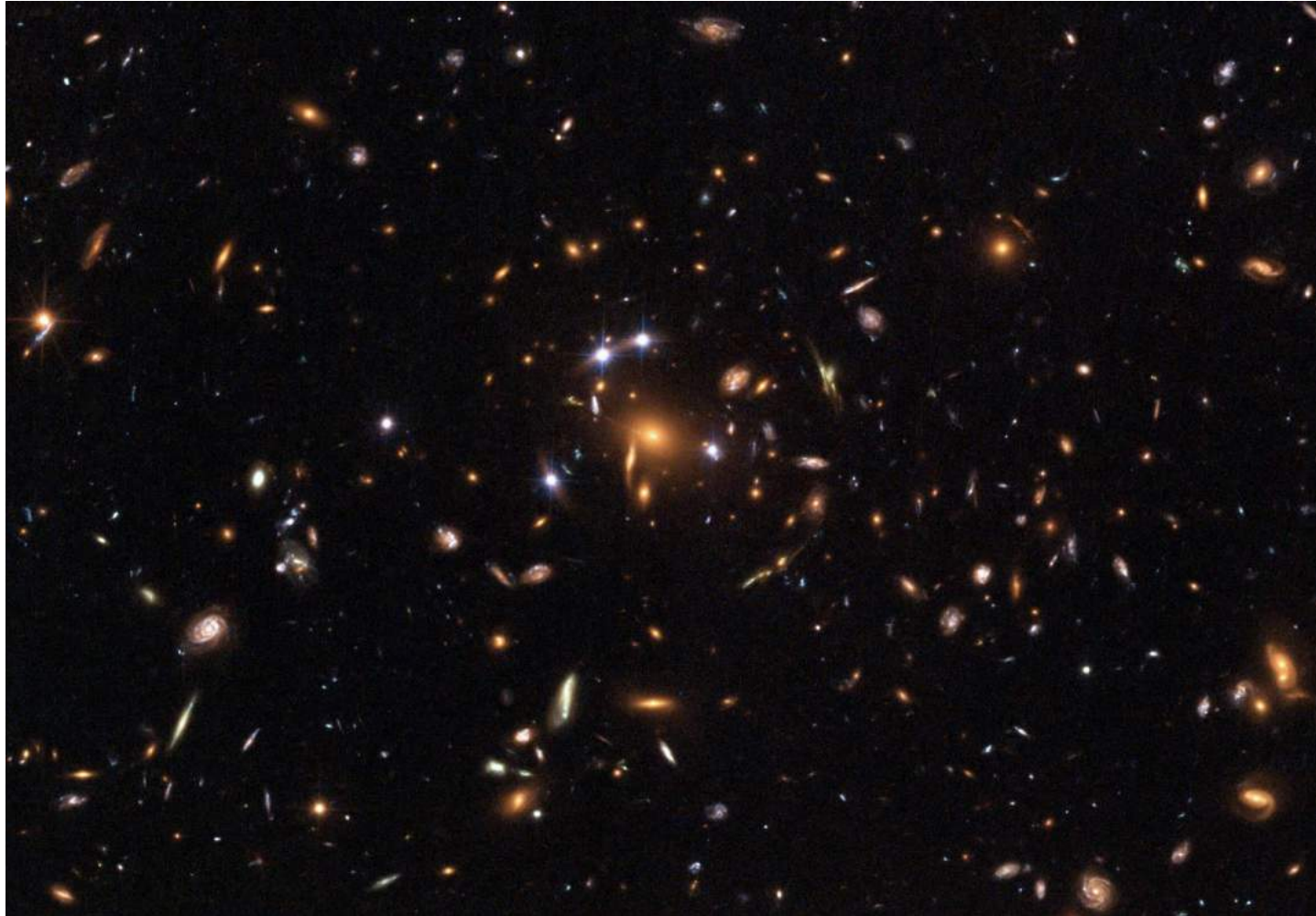

Gravitational lensing

Kaynak: Wikipedia

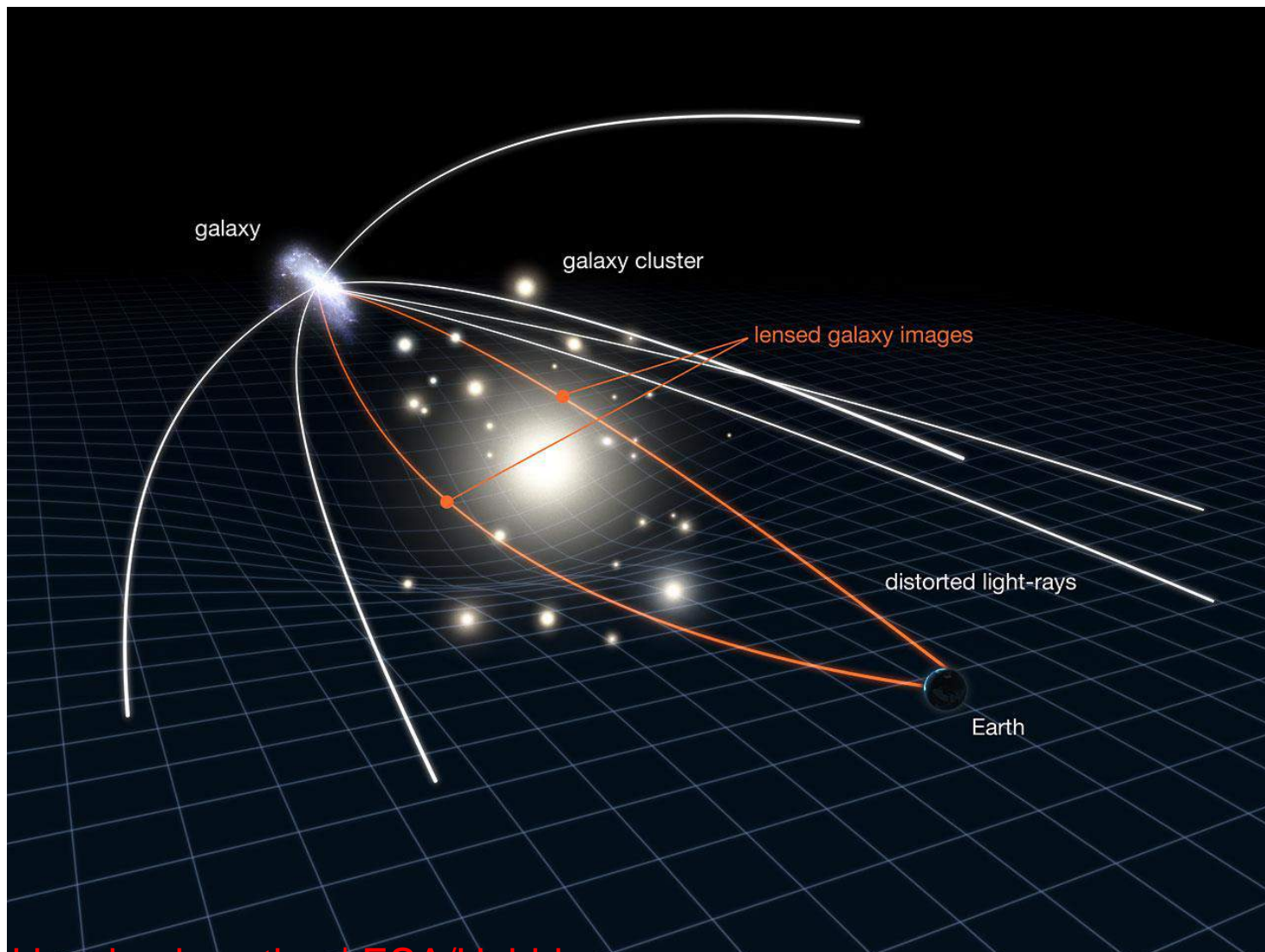
Gravitational lensing

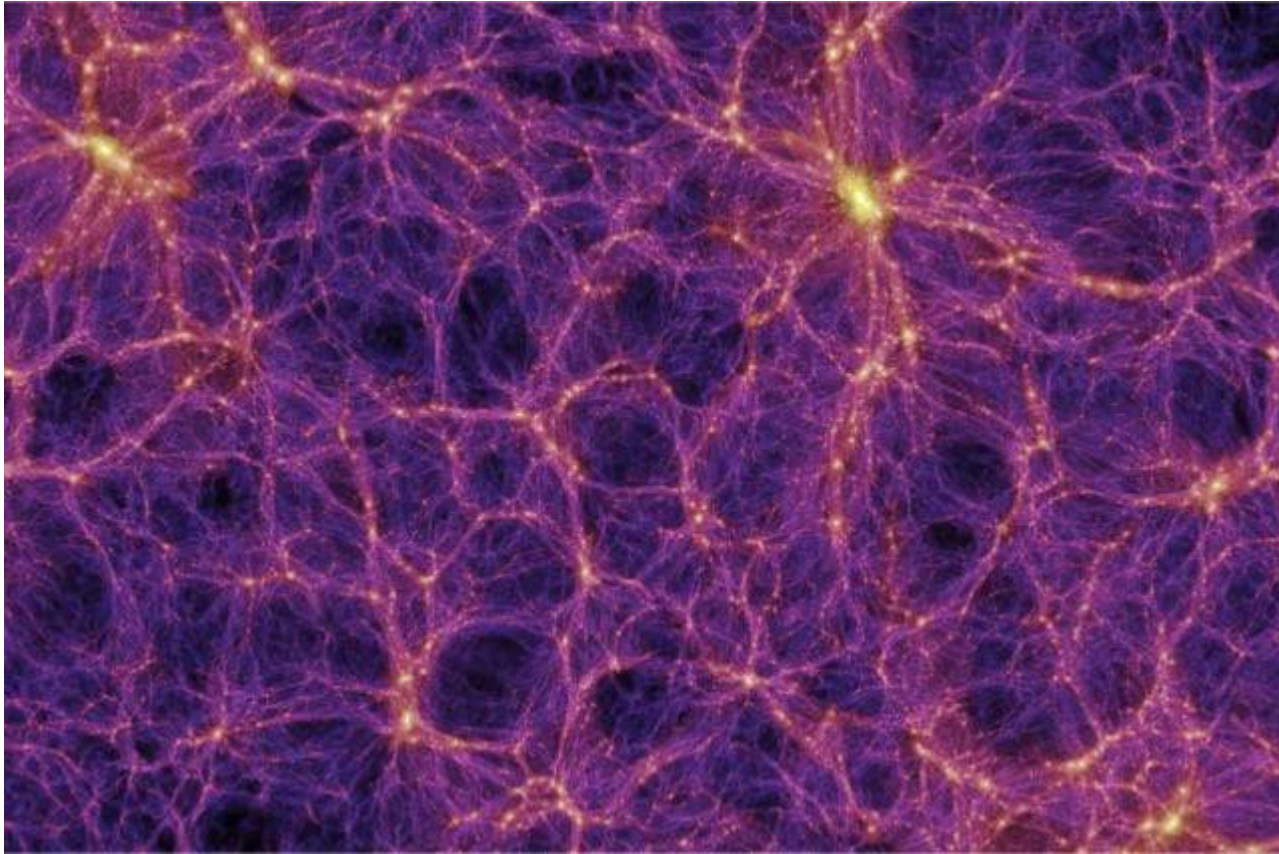
Kaynak: Wikipedia

Gravitational lensing

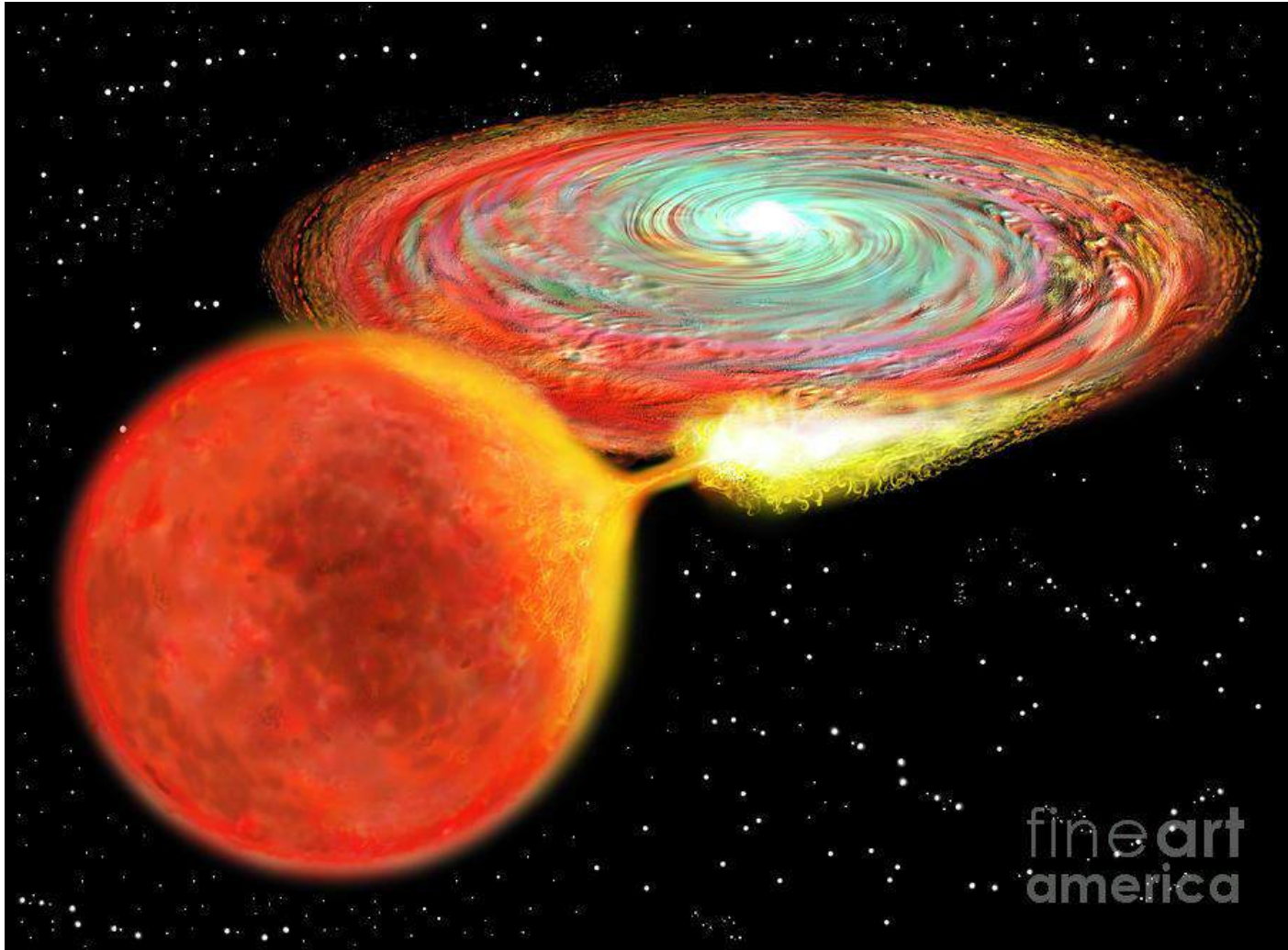

Gravitational lensing in action | ESA/Hubble

Structure of the Universe - Universe Today
The
Millenium Simulation created this image of the large-scale
structure of the Universe,

Type 1a Supernova

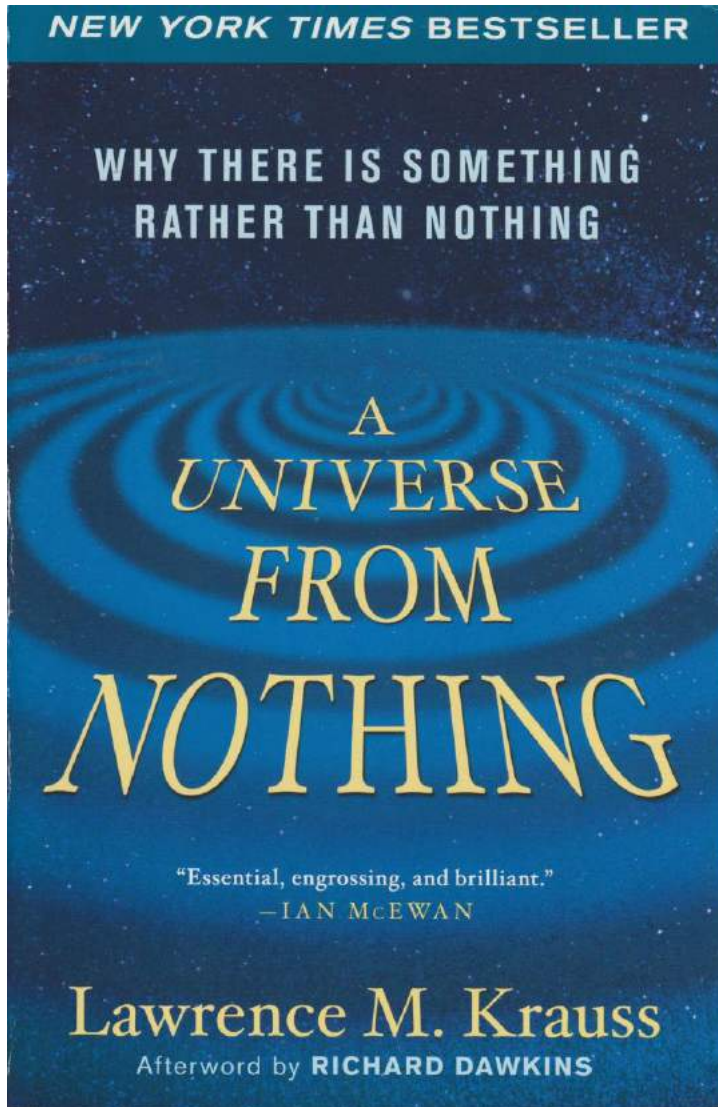
[Type Ia Supernova Digital Art by Russell Kightley Fine Art America](#) Accretion
Digital Art - Type Ia Supernova by Russell Kightley

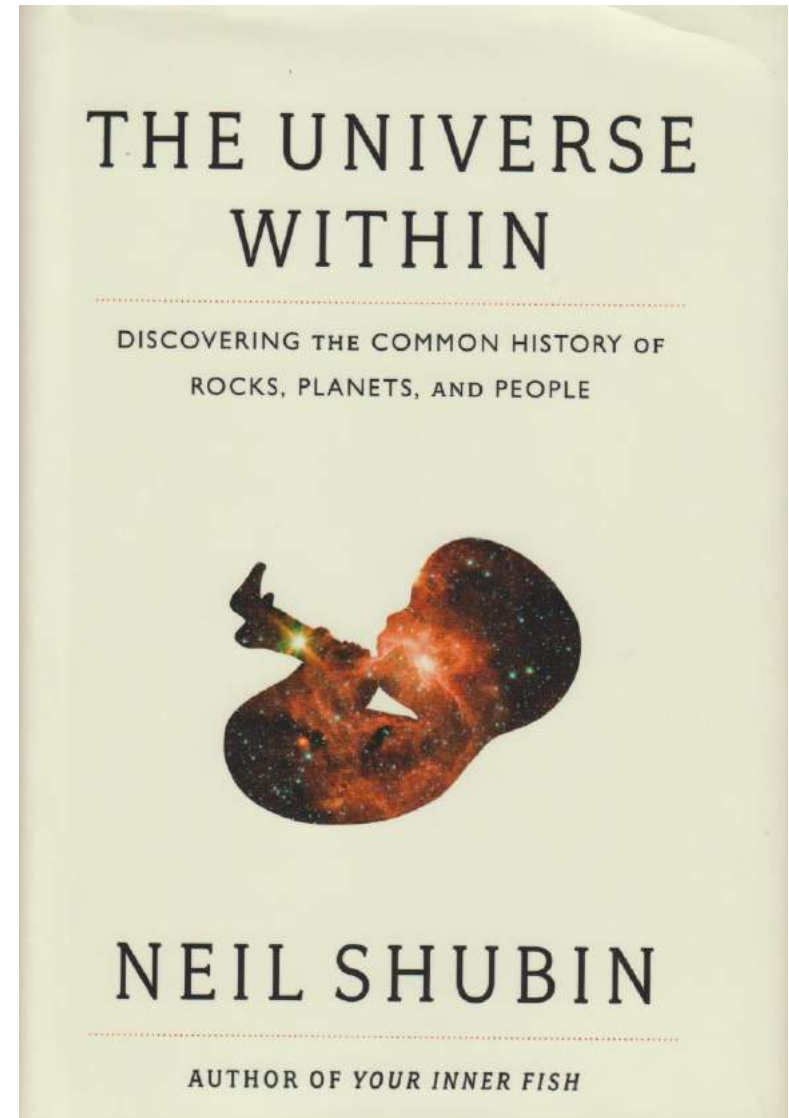
Type 1a Supernova

Yoktan var olan Evren'de İnsan

2014

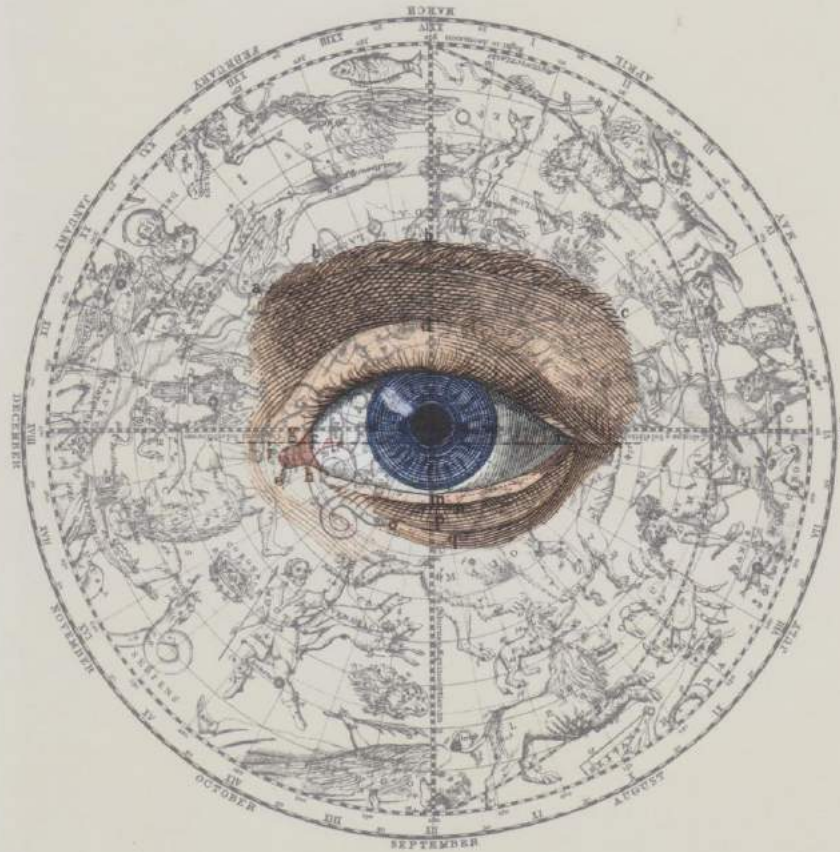

2013

TO EXPLAIN THE WORLD

THE DISCOVERY OF MODERN SCIENCE

STEVEN WEINBERG